

UOT: 94(479.24)19/20:327.7

AZƏRBAYCAN QLOBAL VƏ REGIONAL TƏŞKİLATLARLA
İNTEQRASIYA PROSESİNDƏ: TARİXİ VƏ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

©2026

MAHİR İBRAHİMOV*

*AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu
ORCID:0000-0002-8249-3456; mahir.ibrahimov1969@gmail.com
<https://doi.org/10.59849/2523-4765.2026.1.191>

Xülasə:

Məqalədə müstəqillik dövründə, xüsusilə İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycanın xarici siyasəti və beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri üzrə bir sıra əsas məqamlara nəzər salınmışdır. Bunlar Azərbaycanın xarici siyasətinin prioritetlərini, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq istiqamətlərini, habelə ölkənin regionda və dünyada mövqeyini gücləndirmək məqsədlərini əhatə edir.

Açar sözlər: *xarici siyasət, strategiya, milli maraq, enerji təhlükəsizliyi, dəhliz*

AZERBAIJAN IN THE PROCESS OF INTEGRATION WITH GLOBAL
AND REGIONAL ORGANIZATIONS: HISTORICAL AND DEVELOPMENTAL
STAGES

©2026

MAHİR İBRAHİMOV*

*A.A.Bakikhanov Institute of History and Ethnology, ANAS
ORCID: 0000-0002-8249-3456; mahir.ibrahimov1969@gmail.com

Abstract:

This article examines several key aspects of Azerbaijan's foreign policy and relations with international organizations during the period of independence, particularly after the Second Karabakh War. These include Azerbaijan's foreign policy priorities, areas of cooperation with international organizations, and goals for strengthening the country's position in the region and globally.

Keywords: *foreign policy, strategy, national interests, energy security, corridor*

АЗЕРБАЙДЖАН В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРАЦИИ С ГЛОБАЛЬНЫМИ И РЕГИОНАЛЬНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ: ИСТОРИЯ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ

©2026

МАХИР ИБРАГИМОВ*

*Институт Истории и Этнологии им. А.А.Бакиханова НАНА
ORCID: 0000-0002-8249-3456; mahir.ibrahimov1969@gmail.com

Резюме:

В статье в период независимости, особенно после Второй Карабахской войны, рассмотрен ряд ключевых моментов, касающихся внешней политики Азербайджана и отношений с международными организациями. К ним относятся приоритеты внешней политики Азербайджана, направления сотрудничества с международными организациями, а также цели укрепления позиций страны в регионе и мире.

Ключевые слова: *внешняя политика, стратегия, национальные интересы, энергетическая безопасность, коридор*

Giriş

Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində dövlətlərin qlobal və regional təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqələri onların xarici siyasətinin effektivliyini və beynəlxalq mövqeyini müəyyən edən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Xüsusilə postsovet məkanında müstəqillik əldə etmiş dövlətlər üçün bu proses həm dövlət quruculuğu, həm də beynəlxalq legitimliyin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqillikdən sonrakı dövrdə həyata keçirdiyi integrasiya siyasəti dinamik və çoxşaxəli xarakteri ilə seçilir. Xüsusilə İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra formalaşan yeni geosiyasi reallıqlar Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarla münasibətlərində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanmasına səbəb olmuşdur. Bu mərhələdə ölkənin beynəlxalq təşəbbüslərdə fəallığının artması, yeni platformalarda təmsilçiliyi və qlobal gündəliyə təsir imkanlarının genişlənməsi müşahidə olunur. Lakin bu dəyişikliklərin mahiyyəti, istiqamətləri və uzunmüddətli nəticələri hələ də kompleks elmi təhlilə cəlb edilməmişdir. Digər tərəfdən, Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasət modeli çərçivəsində həm Qərbi, həm də Şərqi yönümlü təşkilatlarla paralel əməkdaşlıq mexanizmlərinin qurulması da nəzəri baxımdan maraq doğurur. Bu modelin hansı prinsiplər əsasında formalaşdığı, onun davamlılığı və digər dövlətlər üçün tətbiq imkanları ayrıca tədqiqat predmetidir.

Beləliklə, mövcud elmi boşluq Azərbaycanın qlobal və regional təşkilatlarla integrasiya prosesinin vahid konseptual çərçivədə təhlil edilməsini, tarixi inkişaf mərhələləri üzrə sistemləşdirilməsini, postmüharibə dövründə baş verən transformasiyaların dərinləşdirilmiş şəkildə araşdırılmasını zəruri edir. Məhz bu zərurət təqdim olunan tədqiqatın əsas problemini və aktuallığını müəyyən edir.

Azərbaycanın xarici siyasəti və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı mövzusu həm yerli, həm də xarici tədqiqatçılar tərəfindən müxtəlif aspektlərdən araşdırılmışdır. Bu tədqiqatlar əsasən üç istiqamət üzrə qruplaşdırıla bilər: tarixi-siyasi yanaşmalar, enerji və iqtisadi diplomatiya, həmçinin regional təhlükəsizlik və münafişə məsələləri.

Onu da qeyd etmək ki, yerli tədqiqatçılar daha çox Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində yerini, onun formalaşma mərhələlərini, habelə regional proseslər və geosiyasi amillər kontekstində ölkənin mövqeyini təhlil etsələr də, xarici tədqiqatçılar əsasən Cənubi Qafqaz regionunda geosiyasi prosesləri, xüsusilə enerji siyasəti və münafişə dinamikasını, siyasi transformasiyalar və təhlükəsizlik məsələlərini geniş şəkildə araşdırmış, Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində rolunu elmi döviyyəyə gətirmişlər.

Bununla yanaşı, mövcud ədəbiyyatlarda bir sıra məhdudiyyətlər müşahidə olunur. Əvvəla, tədqiqatların əksəriyyəti müəyyən sahələr üzrə ixtisaslaşmışdır və Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarla inteqrasiya prosesini kompleks və sistemli şəkildə əhatə etmir. İkincisi, son illərdə baş verən mühüm dəyişikliklər – xüsusilə İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yaranmış yeni geosiyasi reallıqlar, Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatına sədrlik fəaliyyəti, COP29 kimi qlobal tədbirlərə ev sahibliyi və Türk Dövlətləri Təşkilatının institusional inkişafında rolu, habelə “Sülh Şurası”na qoşulma kimi mühüm hadisələr hələ kifayət qədər elmi təhlilə cəlb olunmamışdır. Üçüncüsü, Azərbaycanın çoxvektorlu inteqrasiya siyasətinin nəzəri əsasları və onun beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyələri kontekstində izahı da elmi döviyyədə məhdud şəkildə əks olunmuşdur. Bu baxımdan Azərbaycan təcrübəsinin yalnız empirik deyil, həm də nəzəri model kimi araşdırılması zərurəti meydana çıxır.

Beləliklə, araşdırılmış ədəbiyyat icmalı göstərir ki, mövcud tədqiqatlar mühüm elmi baza yaratsa da, Azərbaycanın qlobal və regional təşkilatlarla inteqrasiya prosesinin kompleks, mərhələli və xüsusilə post-2020 dövrünü əhatə edən sistemli təhlilinə ehtiyac qalmaqdadır. Təqdim olunan tədqiqat məhz bu boşluğu doldurmağı və mövcud elmi yanaşmaları daha da inkişaf etdirməyi qarşıya məqsəd qoyur.

Azərbaycanın xarici siyasət strategiyasının əsas istiqamətləri və prioritetləri

Müstəqilliyinin ilk illərindən başlayaraq Azərbaycan Respublikası beynəlxalq münasibətlər sistemində inteqrasiyanı dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir. Coğrafi mövqeyi, enerji ehtiyatları və mədəni irsi ilə nəinki regionda, həm də qlobal miqyasda fəal iştirakçı kimi çıxış edən Azərbaycan çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu sayəsində müxtəlif beynəlxalq və regional strukturlarla sıx əməkdaşlıq münasibətləri qurmuşdur.

Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas məqsədləri ölkənin milli maraqlarını qorumaq, regionda və beynəlxalq arenada mövqeyini gücləndirmək, iqtisadi inkişafı dəstəkləmək, təhlükəsizlik və sabitliyi təmin etmək kimi istiqamətləri əhatə edir. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev 1993-cü il oktyabrın 10-da keçirilən andiçmə

mərasimində çıxışı zamanı bununla bağlı olaraq belə demişdir: “Müstəqil Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri respublikanın dövlət quruculuğunu təşkil etməkdir... Müstəqil Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlət qurulmalıdır. Azərbaycan dövləti demokratik prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərməlidir, öz tarixi ənənələrindən, milli ənənələrindən bəhrələnərək, dünya demokratiyasından, ümumbəşəri dəyərlərdən səmərəli istifadə edərək demokratik dövlət quruculuğu yolu ilə getməlidir... Bu yol ilə getmək həm tarixi keçmişimizə uyğundur, həm də bir müstəqil dövlət kimi dünya sivilizasiyasına daha yaxından qovuşmaq üçün lazımi şərtir”.¹

Azərbaycan coxvektorlu, müstəqil və milli maraqlara əsaslanan xarici siyasət kursunu sürətlə dəyişən dünyanın geosiyasi reallıqlarına adekvat olaraq çevik, innovativ taktikasına əsaslanmaqla davam etdirir. Milli dövlətçilik maraqlarının müdafiəsi kimi həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli formatda həyata keçirilən bu siyasətin başlıca strateji cəhətləri və məqsədlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- *Müstəqilliyin və suverenliyin qorunması*; Azərbaycanın xarici siyasətinin başlıca məqsədi dövlət müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün və suverenliyin qorunmasıdır. Bu, xüsusilə Ermənistanla münaqişə və Qarabağ məsələsi kontekstində prioritet olaraq qalır.

- *Erməni işğalından azad olunmuş ərazilərin bərpa və reintegrasiyası*; 2020-ci ildə İkinci Qarabağ müharibəsində qazanılmış qələbədən sonra Azərbaycan öz ərazilərini bərpa etmək və onların beynəlxalq səviyyədə tanınmasını təmin etmək üçün planauyğun fəaliyyət göstərir.

- *Regionda sabitlik və təhlükəsizliyin təmin edilməsi*; Azərbaycan regionda sülh və sabitliyin qorunması üçün fəal diplomatik işlər aparır, xüsusilə qonşu ölkələrlə münasibətləri normallaşdırmaq istiqamətində addımlar atır.

- *Enerji təhlükəsizliyi və nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı*; Azərbaycan enerji resurslarının beynəlxalq bazarlara çıxarılması və nəqliyyat dəhlizlərinin (məsələn, “Cənub Qaz Dəhlizi”, “Orta Koridor”, Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizi) inkişafı ilə regionda strateji rolunu möhkəmləndirir. Həmçinin II Qarabağ müharibəsindən sonra meydana çıxan Zəngəzur dəhlizinin “Trip marşrut”u formatında real şəkildə işə düşməsinə aparan mühüm addımları da bura əlavə edə bilərik. Dəmir yolu xətti trip marşrutunun əsas elementlərindən biridir və bu xətt vasitəsilə Mərkəzi Asiyadan – Şərqdən Qərbə doğru hərəkət edən yüklər Azərbaycan və Türkiyə üzərindən Avropaya çıxış əldə edəcək.

- *İqtisadi maraqların qorunması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi*; Azərbaycan xarici investisiyaları cəlb etmək və iqtisadi müxtəlifliyi artırmaq məqsədi ilə xarici ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlığı genişləndirir.

- *Türk Dünyası ilə integrasiya*; Azərbaycan 2009-cu ildə Naxçıvan Sazişinin imzalanması ilə bu prosesin lokomotivinə çevrilib. Hazırda integrasiya sadəcə mədəni yox, siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik formatında TDT vasitəsilə dərinləşir.

¹ Heydər Əliyev. *Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin andiçmə mərasimində nitq*. 10 oktyabr 1993-cü il. – *Müstəqilliyimiz əbədidir. I kitab*. Bakı, 1997, s.204.

- *Diasporla əlaqələrin gücləndirilməsi*: Azərbaycan dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların birliyini qoruyub saxlamaq və onlar vasitəsilə ölkənin maraqlarını təbliğ etmək istiqamətində mütəmadi işlər görür.

- *Multikulturalizm və tolerantlığın təbliği*: Azərbaycan müxtəlif mədəniyyətlərin və dinlərin uyğun şəkildə bir arada yaşadığı ölkə kimi tanınmaq üçün fəaliyyət göstərir.

Sadəlikən bu strategiya və məqsədlər Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edir və ölkənin mövqeyinin istər regionda, istərsə də dünyada gücləndirilməsi və inteqrasiyası üçün daim inkişaf etdirilir.

Azərbaycanın qlobal təşkilatlarla inteqrasiyası

Qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikası müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq yalnız ikitərəfli deyil, çoxtərəfli əsasda da fəal xarici siyasət yürüdərək beynəlxalq təhlükəsizlik və əməkdaşlıq sistemində özünəməxsus yer tutmaq üçün səylər etməyə başlamışdı. İlk növbədə xarici siyasətin əsas istiqamətlərindən biri kimi beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq qurulmuş, onların işində fəal iştirak etmək siyasəti gerçəkləşdirilmişdi. Həmin təşkilatlarla əməkdaşlıqda başlıca məqsəd ölkənin beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirməklə müxtəlif sahələrdə, o cümlədən təhlükəsizlik, beynəlxalq siyasi əməkdaşlıq və iqtisadiyyat üzrə qarşılıqlı faydalı münasibətlər qurmaq idi.²

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

1992-ci il martın 2-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 46-cı sessiyasının 82-ci plenar iclasında qəbul edilmiş 46/230 sayılı qətnaməyə əsasən Azərbaycan Respublikası təşkilata üzv qəbul edilmişdir. Həmin ilin 6 may tarixində isə Azərbaycanın Nyu-York şəhərində yerləşən BMT-nin mənzil-qərargahında daimi nümayəndəliyi fəaliyyətə başlamışdır.³ Azərbaycan Respublikası ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) arasında əməkdaşlıq çoxşaxəli istiqamətlər üzrə dinamik şəkildə inkişaf etmişdir. Azərbaycan BMT-yə üzv qəbul edildikdən sonra təşkilatın nizamnaməsində təsbit olunmuş məqsəd və prinsiplərə uyğun olaraq beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunması, insan hüquqlarının müdafiəsi, davamlı iqtisadi inkişafın təşviqi və humanitar məsələlərin həlli sahələrində fəal iştirak etmişdir. Qlobal miqyasda ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlardan biri hesab olunan BMT ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Azərbaycanın ilk rəsmi müraciəti isə Ermənistan ilə mövcud münaqişənin sülh yolu ilə tənzimlənməsinə yönəlmişdir.⁴ Ölkədə humanitar vəziyyətin kəskin pisləşməsi və bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün mövcudluğu ilə bağlı dərin narahatlığını ifadə edən BMT Baş Assambleyası 1993-cü ildə keçirilən 85-ci plenar iclasda "Azərbaycanda olan qaçqın və məcburi

² Musa Qasımlı. **Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. I hissə.** Bakı: Mütərcim, 2015, s.15.

³ BMT Azərbaycan. <https://azerbaijan.un.org/az/about/about-the-un>. Müraciət tarixi. 20.12.25.

⁴ Ramilə Dadaşova. **Beynəlxalq münasibətlərin müasir problemləri və BMT.** Bakı, 2012. "Təknur" nəşriyyatı, 186 s.

köçkünlərə fəvqəladə beynəlxalq yardımın göstərilməsi haqqında” Qətnamə qəbul etmişdir. Bununla yanaşı, həmin dövrdə BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair 822, 853, 874 və 884 nömrəli bir sıra qətnamələri də olmuşdur.⁵

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini bir daha təsdiq edən həmin qətnamələrdə dərhal atəşkəsin elan olunması, hərbi əməliyyatların dayandırılması və işğalçı qüvvələrin Azərbaycan ərazilərindən qeyd-şərtsiz çıxarılması tələbləri öz əksini tapsa da həmin qətnamələrin müddəaları uzun müddət icra olunmamışdır. Nəhayət 2020-ci il Vətən müharibəsi və 2023-cü il antiterror tədbirləri nəticəsində Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi ilə həmin sənədlər “de-fakto” öz aktuallığını itirmişdir.

Azərbaycanın BMT çərçivəsində xarici siyasət kursunun və global təşkilatlara integrasiyasının ən mühüm nailiyyətlərindən biri 2024-cü il noyabrın 11-22-də BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına (COP29) ev sahibliyi etməsi olmuşdur. 80 dövlət və hökumət başçısının, eləcə də 76 mindən çox nümayəndənin təmsil olunduğu bu yüksək səviyyəli tədbirdə Azərbaycan Qlobal Şimal ilə Qlobal Cənub arasında körpü rolunu müvəffəqiyyətlə yerinə yetirərək global iqlim gündəliyində mühüm qərarların qəbuluna rəhbərlik etmişdir⁶. Bakıda keçirilən bu beynəlxalq tədbir çərçivəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyə dəstəyinin artırılması üzrə tarixi razılaşmaya əsasən yeni kollektiv kəmiyyət hədəfinin (NCQG) illik 100 milyard ABŞ dollarından 300 milyard ABŞ dollarına çatdırılması istiqamətində konsensus təmin olunmuşdur. Bundan əlavə Paris Sazişinin 6-cı maddəsi üzrə on ildən artıq müddət ərzində nəticəsiz qalan karbon qazının tənzimlənməsi ilə bağlı danışıqlar məhz Bakıda yekun razılıqla nəticələnmişdir. Bu COP29-un global iqlim diplomatiyasında dönüş nöqtəsi kimi – “Bakı sıçrayışı” adı ilə tarixə düşməsinə şərtləndirmişdir. Tədbir zamanı həmçinin iqlim dəyişmələrinin fəsadları nəticəsində yaranan itki və zərərlərin qarşılınması üçün nəzərdə tutulmuş İtki və Zərər Fondunun fəaliyyətə başlaması təmin edilmişdir. Bu uğurlar Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə təkcə etibarlı enerji təchizatçısı deyil, həm də global problemlərin həllində fəal iştirakçı və lider dövlət kimi tanınmasını təsdiqləyir.

Azərbaycanın BMT ilə əməkdaşlığı son dövrlərdə davamlı inkişaf müstəvisində keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Ölkə 2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) nail olmaq üçün səylərini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu istiqamətdə fəaliyyət 2016-cı ildə təsis edilmiş Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası vasitəsilə əlaqələndirilir. Azərbaycan DİM-lərin icrasının sürətləndirilməsi məqsədilə MAPS missiyasını (Aktuallaşdırma, Sürətləndirmə və Siyasətə Dəstək) tətbiq edən ilk ölkələrdən biri kimi çıxış etmiş və bu sahədəki təcrübəsini 2018-ci ildə təşkil olunmuş Dayanıqlı İnkişaf üzrə Bakı

⁵ Novruz Məmmədov. **Xarici siyasət: Reallıqlar və gələcəyə baxış**. Bakı, “Qanun” nəşriyyatı, 2013, s.130.

⁶ Musa Bağırılı. Azərbaycanın xarici siyasətində TDT-nin strateji rolu. **“Respublika” qəz., 2025, 23 may. №106, s.6.**

Forumunda təqdim edərək “Bakı Prinsipləri”nin qəbuluna nail olmuşdur. BMT ilə 2026-2030-cu illər üçün imzalanmış Dayanıqlı İnkişaf üzrə Əməkdaşlıq Çərçivəsi isə inklüziv sosial-iqtisadi artım, ekoloji davamlılıq və yaşıl artım kimi strateji prioritetlər əsasında tərəfdaşlığın yeni mərhələsini açır.⁷

Digər tərəfdən Azərbaycan daima BMT ilə əlaqələrin inkişafına çalışmış, təşkilatın daha səmərəli fəaliyyət göstərməsi və qlobal rolunun gücləndirilməsi istiqamətində irəli sürülən təkliflərin müzakirəsində də fəal iştirak etmişdir. Belə ki, BMT-də, o cümlədən Təhlükəsizlik Şurasında islahatların aparılması zərurətinə əsaslandırılmış münasibət bildirən Azərbaycan dövləti TŞ-nin daimi üzvlərinin sayının 5, qeyri-daimi üzvlərinin isə 1 dövlət hesabına genişləndirilməsi təşəbbüsünə tərəfdar olmuşdur. Bu çərçivədə ölkə Almaniya və Yaponiyanın daimi üzv qismində təmsilçiliyini dəstəkləməklə yanaşı, Şərqi Avropa dövlətlərinin say çoxluğunu nəzərə alaraq həmin regional qrup üçün Şurada əlavə bir yerin ayrılmasını da məqbul hesab etmişdir.

Beləliklə Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə çoxşaxəli əməkdaşlığının retrospektiv təhlili göstərir ki, ölkənin bu qlobal təşkilatla inteqrasiyası ardıcıl, məqsədyönlü və çoxvektorlu xarakter daşımışdır. Müstəqilliyin ilk illərində BMT platformasından əsasən milli təhlükəsizlik və ərazi bütövlüyü məsələlərinin beynəlxalq gündəmə daşınması üçün istifadə edilmişdirsə, sonrakı mərhələdə bu əməkdaşlıq qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə (COP29) və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin (DİM) lokallaşdırılması kimi yeni strateji müstəvilərə transformasiya olunmuşdur. COP29-a ev sahibliyi həm də Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində passiv faydalanan statusundan qlobal problemlərin həllinə töhfə verən aktiv subyekt statusuna keçidini göstərir. Eyni zamanda, Azərbaycanın BMT Təhlükəsizlik Şurasında islahatların aparılması ilə bağlı təşəbbüslərə konstruktiv dəstək verməsi və regional təmsilçiliyin genişləndirilməsinə dair təklifləri dövlətin beynəlxalq idarəetmə sisteminin demokratikləşdirilməsinə yönəlmiş prinsiplial xarici siyasət kursunu əks etdirir. Beləliklə təhlil edilən dövr üzrə Azərbaycan-BMT tərəfdaşlığı milli maraqların müdafiəsi ilə qlobal məsuliyyətin paylaşılması arasında uğurlu tarazlığın təmin olunduğu model kimi xarakterizə edilə bilər.

Avropa Şurası, AŞPA ATƏT, Avropa İttifaqı

Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası (AŞ) və onun parlament qanadı olan Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞPA) ilə münasibətləri XXI əsrin əvvəllərindən etibarən ardıcıl şəkildə inkişaf etmişdir. 2001-ci ildə Azərbaycanın Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul olunması ölkənin beynəlxalq mövqeyinin möhkəmlənməsinə, həmçinin milli maraqlarının Avropa siyasi məkanında daha

⁷ **Azərbaycanda Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri.** <https://azerbaijan.un.org/az>. Müraciət tarixi. 24.12.25.

effektiv şəkildə irəli sürülməsinə imkan yaratmışdır.⁸ Bu üzvlük Azərbaycanın üzləşdiyi problemlərin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün mühüm və nüfuzlu platforma rolunu oynamışdır. Azərbaycan nümayəndə heyətinin prinsipial və ardıcıl fəaliyyəti nəticəsində AŞPA-nın 2002-ci ilin sentyabrında keçirilmiş payız sessiyasında ilk dəfə olaraq Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin işğalı faktı təşkilatın rəsmi sənədlərində əks olunmuşdur. Bu, münaqişənin beynəlxalq hüquq çərçivəsində tanınması və siyasi qiymətləndirilməsi baxımından mühüm diplomatik nailiyyət hesab olunur.

Lakin Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəndən sonra AŞPA ilə münasibətlərdə müəyyən soyuqluq yaranmışdır. Belə ki, 2024-cü ilin yanvarında AŞPA Azərbaycan nümayəndə heyətinin səlahiyyətlərini ölkədə demokratik standartların, insan hüquqlarının və hakimiyyət bölgüsü prinsipinin pozulduğunu əsas gətirərək təsdiq etməmişdir. Qətnamədə həmçinin Laçın dəhlizi ilə bağlı məsələlər və 2023-cü il sentyabr hadisələri qeyd edilmişdir. Prezident İlham Əliyev AŞPA-nın bu mövqeyini “ədalətsiz” adlandırmış və qurumu Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etməsini cəzalandırmaqda ittiham etmişdir.⁹ Onu da qeyd etmək lazımdır ki, mövcud gərginlik fonunda Azərbaycan ilə AŞPA arasında münasibətlərin gələcək inkişafı bir sıra amillərdən asılı olaraq formalaşır. İlk növbədə tərəflər arasında qarşılıqlı etimadın bərpası və siyasi dialoqun yenidən aktivləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan Azərbaycanın Avropa Şurası çərçivəsində öhdəlikləri ilə milli maraqları arasında balansın qorunması əsas prioritetlərdən biri kimi çıxış edir.

Digər tərəfdən, Azərbaycan Avropa institutları ilə əməkdaşlığını tam dayandırmamış, əksinə, onu daha selektiv və pragmatik əsasda davam etdirməyə üstünlük vermişdir. Xüsusilə, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi ilə əməkdaşlıq hüquqi və institusional çərçivədə dialoqun qorunmasına xidmət edir. Bu yanaşma Azərbaycanın çoxtərəfli diplomatiyada çevik və çoxvektorlu siyasət yürütmək strategiyasının tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Eyni zamanda, Azərbaycan ATƏT və Avropa İttifaqı kimi digər Avropa institutları ilə münasibətlərini inkişaf etdirməyə davam edir. Bu isə ölkənin Avropa ilə əlaqələrinin yalnız AŞPA müstəvisində məhdudlaşmadığını, daha geniş geosiyasi və iqtisadi kontekstdə davam etdiyini göstərir. Xüsusilə enerji təhlükəsizliyi, nəqliyyat dəhlizləri və regional sabitlik məsələlərində Azərbaycanın rolu Avropa üçün əhəmiyyətli olaraq qalır.

Məlumdur ki, Azərbaycan 1992-ci ildə ATƏT-ə (Təşkilatın ilk adı ATƏM adlanırdı) üzv olmuş və o vaxtdan bəri təşkilatda qarşılıqlı fəaliyyət göstərir.¹⁰

⁸ Musa Qasımlı. **Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. II hissə.** Bakı “Mütərcim” nəş., 2015, s.432.

⁹ **Azerbaijan and the Council of Europe: a return through the back door?** <https://neweasterneurope.eu/2025/04/16/>. Müraciət tarixi. 10.02.2026.

¹⁰ Musa Qasımlı. **Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. II hissə.** Bakı “Mütərcim” nəş., 2015, s.397.

Həmin ilin mart ayının 24-də qurumun Helsinkidə keçirilən növbədənənar toplantısında Qarabağ münaqişəsinin həllinə dair beynəlxalq konfransın keçirilməsi barədə qərar verilmiş və münaqişənin həlli ATƏT-in Minsk qrupuna həvalə edilmişdi¹¹. Qeyd etmək lazımdır ki, ATƏT-in Minsk qrupu uzun illər ərzində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə yönəlmiş əsas beynəlxalq vasitəçilik mexanizmi olmuşdur. Qrupun həmsədrləri – ABŞ, Rusiya və Fransa müxtəlif dövrlərdə tərəflər arasında danışıqların təşkili və kompromis variantlarının hazırlanması istiqamətində fəaliyyət göstərmişlər. Münaqişənin həlli ilə bağlı ATƏT təkcə 1992-2002-ci illərdə 7 sənəd qəbul etmişdir. AŞPA-nın isə 1992-2005-ci illərdə bununla bağlı qəbul etdiyi sənədlərin sayı 11-dir.¹² Lakin uzunmüddətli danışıqlara baxmayaraq münaqişənin yekun həllinə nail olunmamış, bu isə vasitəçilik mexanizminin effektivliyi ilə bağlı müəyyən tənqidi yanaşmaların formalaşmasına gətirib çıxarmışdır.

2020-ci ildə baş vermiş İkinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində regionda yeni geosiyasi reallıqlar yaranmış və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün böyük hissəsi bərpa edilmişdir. Nəhayət, 2025-ci ilin sentyabrında Azərbaycan və Ermənistanın birgə müraciəti əsasında ATƏT-in Daimi Şurası Minsk Prosesinin və onun bütün strukturlarının (Minsk Qrupu, xüsusi nümayəndəlik və s.) fəaliyyətinə rəsmən xitam verilməsi barədə qərar qəbul etmişdir.¹³ Bu qərar, ilk növbədə, ATƏT çərçivəsində uzun illər fəaliyyət göstərmiş ATƏT-in Minsk qrupu institutunun missiyasının başa çatdığını və münaqişə sonrasını mərhələdə yeni yanaşmaların zəruriliyini ortaya qoymuşdur. Beləliklə, Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin normallaşdırılması prosesi artıq əvvəlki çoxtərəfli vasitəçilik formatından daha çox birbaşa dialoq və regional təşəbbüslər müstəvisinə keçid etmişdir. Eyni zamanda, bu transformasiya regionda davamlı sülhün təmin olunması üçün yeni mexanizmlərin formalaşdırılmasını aktuallaşdırmışdır. Xüsusilə sərhədlərin delimitasiya və demarkasiyası, kommunikasiyaların açılması və etimad quruculuğu tədbirləri ikitərəfli və çoxtərəfli platformalarda müzakirə olunmağa başlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında münasibətlərin hüquqi əsası 1996-cı ildə imzalanmış və 1999-cu ildə qüvvəyə minmiş Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi ilə müəyyən edilir.¹⁴ Azərbaycanın Aİ ilə integrasiyasında TASİS, TRASEKA və TEMPUS proqramları mühüm əhəmiyyət daşımışdır. 2017-ci ildə yeni strateji saziş üzrə danışıqlara başlansa da Aİ-nin bəzi rəsmilərinin və Avropa Parlamentinin tənqidi bəyanatları səbəbindən proses ləngimişdir. Buna baxmayaraq, enerji təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlıq strateji əhəmiyyət kəsb edir. 2022-ci ildə imzalanmış anlaşma memorandumu ilə Azərbaycan qazının Aİ-yə

¹¹ Novruz Məmmədov. **Xarici siyasətin Azərbaycan modeli. Məqalələrdən seçmələr (1997-2011)**. Bakı, Çapaşloğlu, 2012, s.379.

¹² Novruz Məmmədov. **Xarici siyasət: Reallıqlar və gələcəyə baxış**. Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2013, s.190.

¹³ **OSCE ends Minsk process, raising concerns over rights of Artsakh Armenians** <https://armenianweekly.com/2025/09/07>. Müraciət tarixi. 11.02.2026.

¹⁴ Tofiq Mustafazadə. **XVIII-XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanın beynəlxalq siyasi münasibətləri (tarixi öçerklər)**. Bakı, Avropa nəşriyyatı, 2021, s.411.

nəqlinin artırılması nəzərdə tutulmuşdur. İtaliya və Macarıstan kimi ölkələr Azərbaycanla strateji tərəfdaşlığı dəstəklədikləri halda, Avropa Parlamenti insan haqları və demokratiya ilə bağlı narahatlıqlarını ifadə etməyə davam edir. Bu vəziyyət Aİ-nin “dəyərlər və maraqlar” arasında qaldığı dilemmasını göstərir.¹⁵

2025-ci ildə isə əlaqələrdə nəzərəçarpacaq canlanma müşahidə edilmişdir. Aprel ayında Aİ-nin xarici işlər üzrə ali nümayəndəsi Katty Kallas Bakıya səfər etmiş, ölkə rəhbəri İlham Əliyev Avropa Siyasi Birliyinin Tirana və Kopenhagen sammitlərində iştirak etmişdir. 2025-ci ilin noyabrında Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi yeni Tərəfdaşlıq Prioritetləri sənədi üzrə danışıqlara başlanılması və yeni hərtərəfli Saziş layihəsi üzrə məsləhətləşmələrin bərpası ilə bağlı razılığın olduğunu açıqlamışdır. 2028-ci ildə Avropa Siyasi Birliyinin Zirvə toplantısının Azərbaycanda keçiriləcəyi də münasibətlərin yüksələn xətt üzrə inkişafının təzahürüdür.¹⁶

Beləliklə, Azərbaycan-Avropa İttifaqı münasibətləri artıq klassik integrasiya modelindən fərqli olaraq daha çox pragmatik əməkdaşlıq və qarşılıqlı maraqlar üzərində qurulmuş tərəfdaşlıq formatına transformasiya olunmaqdadır. Xüsusilə enerji təhlükəsizliyi sahəsində Azərbaycanın rolu Avropa üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Cənub Qaz Dəhlizi vasitəsilə Azərbaycan qazının Avropa bazarlarına nəqli Aİ-nin enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi siyasətinə mühüm töhfə verir və bu əməkdaşlıq gələcəkdə daha da genişlənmə potensialına malikdir. Eyni zamanda, nəqliyyat və logistika sahəsində də tərəflər arasında əməkdaşlıq dərinləşir. Xüsusilə Orta Dəhliz (Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu) çərçivəsində Azərbaycan Avropa ilə Asiya arasında mühüm tranzit qovşağı kimi çıxış edir. Bu amil ölkənin geoiqtisadi əhəmiyyətini artırmaqla yanaşı, Aİ ilə münasibətlərdə əlavə strateji dəyər yaradır.

Nəticə olaraq, Azərbaycan-Avropa istiqamətində müşahidə olunan çoxqatlı və bəzən ziddiyyətli dinamika ölkənin xarici siyasət kursunun çevikliyini və pragmatik mahiyyətini bir daha təsdiqləyir. Azərbaycan dəyişən beynəlxalq mühitə uyğun olaraq həm regional, həm də global aktorlarla balanslaşdırılmış münasibətlər qurmağa çalışır və bu strategiya ölkənin uzunmüddətli milli maraqlarına xidmət edir.

D-8 İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (qısaca D-8)

D-8 İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı 1997-ci ildə İstanbulda təsis edilmişdir və inkişaf etməkdə olan səkkiz müsəlman ölkəsini birləşdirən mühüm iqtisadi platformadır. Təşkilatın əsas məqsədi üzv dövlətlər arasında iqtisadi, ticarət və siyasi əməkdaşlığı gücləndirmək, global iqtisadi sistemdə onların mövqeyini möhkəmləndirməkdən ibarətdir. D-8-ə Türkiyə, İndoneziya, İran, Pakistan, Banqla-deş, Nigeriya, Misir və Yəmən daxildir.

D-8 üç qitəni əhatə edən geniş coğrafiyası, 1,2 milyarddan artıq əhalisi və 4 trilyon ABŞ dollarını aşan ümumi daxili məhsul həcmi ilə global iqtisadiyyatda

¹⁵ Elmaddin Shamilzade. **Opinion: “Europe’s ‘golden reserve’?” – Azerbaijan ousted from PACE but remains a strategic partner.** <https://jam-news.net>. Müraciət tarixi. 12.02.2026.

¹⁶ **President Ilham Aliyev's diplomatic success – Azerbaijan to host future EPC Summit.** <https://www.dhappress.com/en/news/world/24891>. Müraciət tarixi. 14.02.2026.

mühüm potensiala malikdir. Bu baxımdan, Azərbaycanın təşkilata qoşulması ölkənin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin şaxələndirilməsi və yeni bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.¹⁷

Azərbaycanın D-8 çərçivəsində iştirakı yalnız iqtisadi maraqlarla məhdudlaşmır. Bu üzlük eyni zamanda ölkənin islam dünyası ilə siyasi və iqtisadi əməkdaşlığını dərinləşdirməyə, qarşılıqlı faydalı tərəfdaşlıq münasibətlərini genişləndirməyə xidmət edir. Bununla yanaşı, Azərbaycan bu platforma vasitəsilə həm regional, həm də qlobal səviyyədə təsir imkanlarını artırmaq və müsəlman dünyasında mövqeyini möhkəmləndirmək istiqamətində əlavə imkanlar əldə edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2025-ci il 4 mart tarixində D-8-in Baş katibi İsiaka Abdulqadir İmam ilə görüşü zamanı Azərbaycanın təşkilata üzv qəbul olunmasına görə üzv dövlətlərə təşəkkürünü ifadə etmiş, ölkənin bu təsisat çərçivəsində fəal iştirak edəcəyini və onun inkişafına töhfə verəcəyini vurğulamışdır. Dövlət başçısı həmçinin Azərbaycanın aidiyyəti qurumları ilə D-8 arasında institusional əlaqələrin qurulmasının vacibliyini qeyd etmiş, təşkilatın coğrafiyasının Xəzər dənizi və Qafqaz regionuna doğru genişlənməsinin strateji əhəmiyyətini xüsusi olaraq diqqətə çatdırmışdır. Nəticə etibarilə, Azərbaycanın D-8-ə qoşulması ölkənin çoxvektorlu xarici siyasət kursunun məntiqi davamı olmaqla yanaşı, onun həm iqtisadi, həm də siyasi baxımdan beynəlxalq mövqeyinin güclənməsinə xidmət edən mühüm addım kimi qiymətləndirilə bilər.

Azərbaycan-NATO əlaqələri

Bildiyimiz kimi Şimali Atlantika müqaviləsi Təşkilatı (NATO) 1949-cu ildə ABŞ, Kanada və 10 Avropa dövlətinin hərbi-siyasi bloku kimi meydana gəlmiş, 1952-ci ildə Türkiyə və Yunanıstan, 1955-ci ildə AFR, 1989-cu ildə İrlandiya bu alyansa qoşulmuşdur.¹⁸ Onu da qeyd edək ki, dünya sosializm sistemi və SSRİ dağıldıqdan sonra Şərqi Avropa ölkələri də NATO-nun sıralarına qəbul edilmişdir. Son olaraq – 2023-cü il 4 aprel tarixində Finlandiya, 2024-cü il 7 mart tarixində isə İsveç təşkilatın tam hüquqlu üzvü olmuşdur.

Bildiyimiz kimi XX əsrin 90-cı illərinin ortalarından NATO-nun Cənubi Qafqaza, eləcə də Azərbaycana marağı geosiyasi əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Belə ki, ABŞ prezidenti Bill Klinton 1997-ci il fevralın 24-də Konqresə göndərdiyi məruzəsində birmənalı şəkildə elan etdi ki, NATO-nun Şərqə genişlənməsində mühüm strateji məqsəd Rusiya, keçmiş Sovet respublikaları və Avropa ərazisində yeni demokratik ölkələr daxil olmaqla yenilənmiş Avropa qurmaq, yəni diplomatiya, ticarətlə bərabər ABŞ üçün daha güclü və daha inkişaf edən tərəfdaş yaratmaqdır.¹⁹

¹⁷ Lətif Zeynallı. **Azərbaycanın D-8 üzvlüyü regionun iqtisadi dinamikasını dəyişəcək** <https://ereforms.gov.az/az/ekspert-yazilari/azerbaycanin-d-8-uzvluyu-regionun-iqtisadi-dinamikasini-deyisecek-122>. Müraciət tarixi. 14.01.25.

¹⁸ Аббасбейли А., Аббасбейли Э. **Гейдар Алиев и мировая политика**. Баку, Азернешр, 1997, с.170.

¹⁹ Elşən Nəsimov. **ABŞ və Türkiyənin Qafqaz geosiyasi regionunda strateji maraqları və Azərbaycan Respublikası**. Bakı, “Çıraq” Nəşriyyatı, 2006, s.93.

Qeyd edək ki, müstəqilliyinin ilk vaxtlarında Azərbaycanın NATO-ya üz tutması əgər belə demək mümkünsə siyasi, sosial və hərbi məcburiyyət addımı idi. Rusiya tərəfindən Ermənistanın silahlandırılması, onun ərazisində yerləşdirilən hərbi bazaların potensial təhlükəsi və Azərbaycanda rus ordusuna alternativ hərbi qüvvənin olmaması, Rusiya dövlətinin mövcud Qarabağ probleminin həllində konstruktiv deyil, açıq-aşkar ermənipərəst mövqe tutması Azərbaycan diplomatiyasını NATO strategiyası ilə tərəfdaşlığa sövq etmişdir. Azərbaycan-NATO qarşılıqlı münasibətləri 1992-ci ildən inkişaf etsə də, 1994-cü ilə qədər qarşılıqlı münasibətlər demək olar ki, epizodik səciyyə daşıyırdı. 1994-cü ilin mayın 4-də Belçikada səfərdə olan Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev NATO-nun Sülh Naminə Tərəfdaşlıq Proqramının çərçivə sənədini imzalamış və bundan sonra Azərbaycan-NATO əlaqələri keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdu.²⁰

Azərbaycan və NATO arasında davamlı yüksək səviyyəli qarşılıqlı səfərlər tərəfdaşlığın inkişafında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Atlantika Şurasının iclaslarında iştirak etmək üçün ümumilikdə 9 dəfə NATO mənzil-qərargahına səfər etmiş və 10 zirvə görüşündə isə dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində təmsil olunmuşdur. NATO Baş katibinin isə ümumilikdə 7 dəfə Azərbaycan Respublikasına səfəri həyata keçirilmişdir. Azərbaycan NATO-nun rəhbərlik etdiyi sülhə dəstək əməliyyatlarında – 1999-2008-ci illərdə Serbiyanın Kosovo əyalətində (KFOR), 2002-2014-cü illərdə Əfqanıstanda (ISAF), həmçinin 15 avqust 2003-cü ildən 7 dekabr 2008-ci ilədək İraqın Beynəlxalq Koalisiya Qüvvələri daxilində 151 şəxsi heyətdən (120 əsgər, 31 zabit) ibarət hərbi kontingenti ilə iştirak etmişdir.²¹

2022-ci ildən etibarən tərəfdaşların, o cümlədən Azərbaycanın NATO tərəfindən mövcud tərəfdaşlıq sənədlərinin vahid sənəddə cəmlənməsinə yönəlmiş Fərdi Uyğunlaşdırılmış Tərəfdaşlıq Proqramı (Individually Tailored Partnership Program/ITPP) adlı mexanizmə keçidi başlanmışdır. ITPP sənədi Azərbaycanın FTƏP və PAP tərəfdaşlıq sənədlərini tam olaraq əvəz edəcək.²²

Beləliklə, Azərbaycan-NATO münasibətlərinin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu əməkdaşlıq klassik üzvlük perspektivindən daha çox funksional tərəfdaşlıq modeli üzərində qurulmuşdur. Azərbaycan alyansa üzv olmağı strateji məqsəd kimi müəyyən etməmiş, əvəzində milli təhlükəsizlik maraqlarına uyğun olaraq NATO ilə seçilmiş sahələrdə əməkdaşlığı prioritetləşdirmişdir. Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanın NATO ilə əməkdaşlığı müdafiə və təhlükəsizlik sektorunda institusional modernləşməyə mühüm töhfə vermişdir. Silahlı qüvvələrin NATO standartlarına uyğunlaşdırılması, interoperabelliyin artırılması və hərbi idarəetmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi bu əməkdaşlığın əsas nəti-

²⁰ Tofiq Mustafazadə. XVIII-XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanın beynəlxalq siyasi münasibətləri (tarixi очерklər). Bakı, “Avropa” nəşriyyatı, 2021, s.415.

²¹ Jim Nichol. Armenia, Azerbaijan and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interest. Congressional Research Service, April 9, 2009, p.4.

²² Azərbaycan-NATO əməkdaşlığının icmalı. <https://nato-pfp.mfa.gov.az/az/category/>. Müraciət tarixi: 15.02.2026.

cələrindəndir. Eyni zamanda, Azərbaycanın beynəlxalq sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakı ölkənin global təhlükəsizliyə töhfə verən məsuliyyətli aktor kimi imicini gücləndirmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, regional geosiyasi reallıqlar, xüsusilə Rusiya amili və Cənubi Qafqazın həssas təhlükəsizlik mühiti Azərbaycanın NATO ilə münasibətlərində ehtiyatlı və ölçülü siyasət yürütməsini şərtləndirir. Azərbaycan bu kontekstdə hərbi bloklara qoşulmamaq prinsipini qoruyaraq, eyni zamanda beynəlxalq təhlükəsizlik sistemində fəal iştirakını davam etdirir.

Azərbaycan və Qoşulmama hərəkəti

1955-ci ildə İndoneziyanın Bandunq şəhərində keçirilən Asiya-Afrika Konfransı Qoşulmama Hərəkətinin təsis edilməsi istiqamətində ilk əhəmiyyətli addım hesab edilir. Bandunq Konfransından 6 il sonra, 1-6 sentyabr 1961-ci il tarixlərində keçmiş Yuqoslaviyanın Belqrad şəhərində Asiya və Afrikanın 25 dövlət və hökumət başçısının iştirakı ilə təşkil olunmuş Zirvə Görüşündə Qoşulmama Hərəkətinin institusional əsası qoyulmuşdur.²³

Vaxtilə soyuq müharibə dövründə əks mövqedə dayanan iki siyasi-hərbi qütb – NATO və Varşava müqaviləsi təşkilatları bir-biri ilə qarşıdurmaya cəlb edilməmələri üçün təsis etdikləri Qoşulmama Hərəkəti hazır ki, dövrdə də aktuallığını itirməmişdir və Hərəkət daxilində razılaşdırılmış mövqe BMT Baş Assambleyası çərçivəsində qərarların qəbuluna təsir baxımından əhəmiyyətli rol oynayır. Qoşulmama Hərəkətinin 120 üzvü, 17 müşahidəçi dövləti və 10 müşahidəçi beynəlxalq təşkilatı var. Azərbaycan Respublikası 26 may 2011-ci il tarixində İndoneziyanın Bali adasında Hərəkətdə üzv olan dövlətlərin yekdil dəstəyini əldə edərək, QH-yə tam hüquqlu üzv qəbul olunmuşdur²⁴.

Azərbaycan Respublikası 25-26 oktyabr 2019-cu il tarixində Bakı şəhərində Hərəkətin 18-ci dövlət və hökumət başçılarından Zirvə Görüşünə ev sahibliyi etmişdir. Tədbirdə 120 BMT-yə üzv dövlətlərin yüksək səviyyəli nümayəndələri və 42 beynəlxalq təşkilat nümayəndələri iştirak etmişdir. Bakı Sammiti ilə Hərəkətdə sədrlik 2019-2022-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasına keçmişdir²⁵.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın QH-yə sədrliyi COVID 19 pandemiyası ilə üst üstə düşmüşdü. Bu durumda təşkilatın funksionallığını təmin etmək adi məsələ deyildi. Çünki koronavirus bəlası bəşəriyyətin indiyədək keçmədiyi yol idi. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə Qoşulmama Hərəkəti tərəfindən BMT İnsan Hüquqları Şurasında, qurumun Baş Assambleyasında bütün ölkələrin peyvəndlərə bərabər yanaşması metodologiyası irəli sürüldü. Bu yanaşma peyvəndlər üçün məqbul qiyməti, vaxtında və universal əlçatanlığı hədəf seçdi. Mövcud amil BMT-nin sənədlərində də nəzərə alınmışdı.

²³ А.А.Симония. От Бандунгской конференции к председательству в АСЕАН: Долгий путь Мьянмы к возрождению активной внешней политики. «Юго-Восточная Азия: Актуальные проблемы развития», выпуск XXVI (№26, 2015), с. 93-95.

²⁴ Qoşulmama Hərəkəti (QH). <https://mfa.gov.az/az/category/beynelxalq-teskilatlar/>. Müraciət tarixi: 15.02.2026.

²⁵ Ə. Rüstəmov. Azərbaycan-Qoşulmama Hərəkəti: İlham Əliyev liderliyi və beynəlxalq ədalət. "Xalq" qəzeti, 2023, 6 iyul. №138, s.1-6.

Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatına üzvlüyünün, daha sonra isə sədrliyinin ölkə üçün müstəsna siyasi dividendlər qazandırmışdır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir: Birincisi, Azərbaycan Hərəkatın timsalında özünün haqq səsinə dünyaya bəyan edən kifayət qədər ciddi platforma qazandı və ondan yetərincə faydalanmağı bacardı. Bu baxımdan 2021-ci ildə Azərbaycanın 155 ölkənin səsinə əldə edərək, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri daimi üzvlüyünə seçilməsini diqqətə çatdırmaq mümkündür. Prosesin reallaşmasında QH ölkələrinin dəstəyi xüsusi vurğulanmalıdır. İkincisi, QH-nin xüsusi dəstək 2020-ci ilin Vətən müharibəsi dövründə özünü göstərdi. Belə ki, savaşı günlərində BMT Təhlükəsizlik Şurasında Azərbaycana qarşı irəli sürülmüş bəyanatın qarşısını yeddi QH ölkəsi böyük inamla aldı. Buna bənzər hadisə 2022-ci ildə də yaşanmışdı. Yəni, QH ölkələrinin nümayiş etdirdikləri prinsiplilik nəticəsində beynəlxalq hüququn normaları fərqli interpretasiyaya və yozumlara məruz qalmadı, nəticədə Azərbaycanın ədalətli mövqeyi dəstək qazandı. Bu amil Hərəkat üzvlərinin həm də etibarlı tərəfdaş obrazını canlandırdı. Üçüncüsü torpaqların işğaldan azad olunmasından sonra ölkənin yeni çağırışlarla, dağıntılarla, mina partlayışları ilə, ərazilərin bərpası məsələləri ilə, itkin düşmüş şəxslər problemləri ilə üzləşmişdi. Bu zaman da Azərbaycan QH-yə üzv dövlətlərin timsalında etibarlı tərəfdaşlar tapmışdı. Azərbaycan Respublikasının Prezident İlham Əliyev Hərəkata üzv ölkələrin bir hissəsinin mina və partlamamış hərbi sursatlarla ən çox çirklənmiş ölkələr sırasında olduğunu nəzərə alaraq, Minaların Təsirinə Məruz Qalmış Ölkələrin Həmfikirilər Qrupunun yaradılması təklifi ilə çıxış etmişdi. Dövlət başçısının bu təşəbbüsü də geniş dəstək qazanmışdı. Dördüncüsü, Azərbaycanın QH-da fəaliyyəti göstərdi ki, kiçik və orta dövlətlər də beynəlxalq münasibətlərdə fəal rol oynaya, global gündəliyin formalaşmasına təsir göstərə bilər. Bu baxımdan Azərbaycan təcrübəsi digər inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün də maraqlı model ola bilər.

Azərbaycanın regional təşkilatlarla inteqrasiyası

Azərbaycanın global miqyaslı təşkilatlarla inteqrasiya prosesinin tarixi dinamikası və strateji nəticələrinin təhlili göstərdi ki, ölkənin çoxvektorlu xarici siyasətinin təməlini məhz bu qurumlarla bərabər hüquqlu əməkdaşlıq, enerji təhlükəsizliyi layihələrində fəal iştirak və beynəlxalq sülhün təminatına yönəlmiş konstruktiv diplomatiya təşkil edir.

Bununla belə, Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemindəki mövqeyini tam mənada dərk etmək üçün regional təşkilatlarla inteqrasiya prosesinin dərin təhlili vacibdir. Məhz regional platformalar – iqtisadi əməkdaşlıq qurumları, ortaq mədəni-tarixi dəyərlər ətrafında formalaşmış ittifaqlar və qonşu dövlətlərlə birbaşa təmas mexanizmləri dövlətin strateji maraqlarının gündəlik siyasətdə reallaşmasına, tranzit potensialının işə salınmasına və çoxtərəfli təhlükəsizlik arxitekturasının qurulmasına xidmət edir.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) 1985-ci ildə İran, Pakistan və Türkiyə tərəfindən təsis edilmiş regional iqtisadi əməkdaşlığı təşviq edən mühüm beynəlxalq platformadır. Təşkilat kənd təsərrüfatı və sənaye, nəqliyyat və rabitə, infrastruktur,

elm və təhsil, mədəniyyət, energetika, eləcə də transmilli təhlükələr - o cümlədən, narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə kimi sahələri əhatə edən çoxşaxəli fəaliyyət istiqamətlərinə malikdir. 1992-ci ilin fevralında keçirilmiş ilk birgə görüşdə üzv dövlətlər arasında nəqliyyat, energetika və kommunikasiya sahələrində əməkdaşlığın inkişaf perspektivləri müzakirə olunmuşdur. Həmin ilin 28 noyabr tarixində Azərbaycan, Əfqanıstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Tacikistan və Türkmənistanın təşkilata qoşulması ilə İÖT-in coğrafiyası genişlənməmiş və üzvlərinin sayı 10-a çatmışdır.²⁶ Bu genişlənmə təşkilatın Avrasiya məkanında geoiqtisadi əhəmiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. 1997-ci il 14 may tarixində qəbul edilmiş Aşqabad Bəyannaməsi İÖT regionunda nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunun və transmilli boru kəmərlərinin inkişafını prioritet istiqamət kimi müəyyən etmişdir.²⁷ Azərbaycan bu strateji xətt çərçivəsində fəal rol oynamış, 2006 və 2012-ci illərdə İÖT Zirvə görüşlərinə ev sahibliyi etməklə təşkilat daxilində siyasi və iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinə töhfə vermişdir.²⁸ Təsədüfi deyildir ki, 2021-ci il 4 mart tarixində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının XIV onlayn Zirvə toplantısı zamanı qəbul edilmiş qərara əsasən ECO-nun Azərbaycanda yerləşəcək Tədqiqat Mərkəzinin və Təmiz Enerji Mərkəzinin fəaliyyətə başlamasının təmin olunması istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

Aşqabad şəhərində 2021-ci il 28 noyabr tarixində keçirilmiş İÖT-in XV Zirvə toplantısı və qəbul olunmuş "Aşqabad Fəaliyyət Konsensusu" Azərbaycanın mövqeləri baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Sənəddə Azərbaycanın ərəzi bütövlüyünün bərpası yüksək qiymətləndirilmiş, regionda davamlı sülh və iqtisadi inkişaf perspektivlərinə dəstək ifadə olunmuş, həmçinin üzv dövlətlər işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən yenidənqurma və bərpa layihələrinə sərmayə yatırmağa çağırılmışdır. Sonrakı dövrdə Azərbaycanın İÖT çərçivəsində fəallığı daha da artmışdır. Xüsusilə 2025-ci ilin iyul ayında Xankəndi şəhərində təşkilatın XVII Zirvə görüşünün keçirilməsi, həmçinin Ağdam, Laçın və Şuşa kimi azad edilmiş ərazilərdə müxtəlif forumların təşkili Azərbaycanın bu təşkilat daxilində artan rolunun və üzv dövlətlərin ölkəyə olan etimadının göstəricisi kimi çıxış edir.

Beləliklə Azərbaycan-İÖT münasibətləri keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyaraq klassik iqtisadi əməkdaşlıq modelindən regional integrasiya və geoiqtisadi liderlik istiqamətinə doğru inkişaf etmişdir. Azərbaycan artıq yalnız iştirakçı deyil, eyni zamanda nəqliyyat-logistika layihələrinin, enerji marşrutlarının və regional əlaqələndirmə təşəbbüslərinin aparıcı aktorlarından biri kimi çıxış edir. Xüsusilə Şərqi-Qərbi və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində yerləşməsi ölkənin İÖT məkanında strateji əhəmiyyətini artırır.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı

²⁶ С.С. Жилцов, И.С. Зонн, А.М. Ушков. Геополитика Каспийского региона. Москва: Междунар. Отношения, 2003, с.51.

²⁷ Azərbaycan Respublikası XİN-lə İÖT ölkələri arasında yazışmalara dair. A.R. Dövlət Arxiv İdarəsi. F.3189, siy.1, sax. vah.382, s.151.

²⁸ İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İÖT). <https://mfa.gov.az/az/category/beynelxalq-teskilatlar/iqtisadi-emekdasliq-teskilati-iet>. Müraciət tarixi. 10.03.2025.

2011-ci ilədək İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) adı ilə fəaliyyət göstərmiş İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu ilk beynəlxalq təşkilat olmaqla ölkənin xarici siyasətində mühüm yer tutur. Azərbaycan 1991-ci il 8 dekabr tarixində keçirilmiş İslam Əməkdaşlıq Konfransının zirvə görüşündə tamhüquqlu üzv statusu əldə etmiş və həm də postsovet məkanında bu təşkilata qoşulan ilk dövlət olmuşdur.²⁹ Bu üzvlük Azərbaycanın islam dünyası ilə siyasi, iqtisadi, mədəni və sosial sahələrdə əməkdaşlığının institusional əsaslarını formalaşdırmışdır.

Azərbaycanın İƏT çərçivəsində fəaliyyəti xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin beynəlxalq müstəvidə gündəmə gətirilməsi və ədalətli mövqeyinin müdafiəsi baxımından əhəmiyyətli olmuşdur. 1994-cü il 7 may tarixində Prezident Heydər Əliyevin sərəncamına əsasən Azərbaycanın Səudiyyə Ərəbistanındakı səfiri eyni zamanda İƏT Baş Katibliyi yanında Daimi Nümayəndə təyin edilmişdir. Həmin ilin dekabrında Mərakeşdə keçirilən İKT-nin VII Zirvə Sammitində Azərbaycan Prezidenti iştirak etmiş və burada Ermənistanın təcavüzkar siyasətini pisləyən, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən, eləcə də humanitar və maliyyə yardımını nəzərdə tutan mühüm qərarlar qəbul edilmişdir.³⁰

Sonrakı Mərakeş (1994) və Tehran (1997) zirvə görüşündə də bu mövqe ardıcıl şəkildə təsdiqlənmişdir. Eyni zamanda, Doha (2000) və Putracaya (2003) sammitlərində, eləcə də 2006-cı ildə Bakıda keçirilmiş İKT Xarici İşlər Nazirləri Konfransında Azərbaycanın mövqeyini əks etdirən sənədlər qəbul edilmiş, Ermənistanın işğalçılıq siyasəti kəskin tənqid olunmuşdur. Bununla yanaşı Dağlıq Qarabağ bölgəsində keçirilmiş qanunsuz “seçkilər” təşkilat tərəfindən rədd edilmiş və legitim hesab olunmamışdır.³¹

İƏT çərçivəsində əməkdaşlıq yalnız siyasi məsələlərlə məhdudlaşmamış, eyni zamanda mədəni-humanitar sahələrdə də inkişaf etmişdir. 2009-cu ildə Bakıda keçirilmiş İKT üzv dövlətlərinin VI konfransı bu baxımdan mühüm hadisə olmuşdur. Tədbirdə İSESCO-nun baş direktoru Əbdül Əziz bin Osman əl-Tüveyci Azərbaycanın sivilizasiyalararası dialoqun inkişafına verdiyi töhfəni xüsusi vurğulamışdır.³²

Ümumilikdə, İƏT ilə əməkdaşlıq Azərbaycan üçün ilk növbədə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi kontekstində beynəlxalq dəstəyin təmin olunması baxımından strateji əhəmiyyət kəsb etmişdir. Azərbaycan diplomatiyası təşkilat çərçivəsində bu məsələyə münasibətdə vahid mövqenin formalaşdırılmasına nail olmuş, nəticədə bir sıra fundamental qətnamələr – o cümlədən “Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü”, “İşğal olunmuş ərazi-

²⁹ **Azerbaijan MFA issues statement on OIC.** <https://en.azvision.az/news/152446/>. Müraciət tarixi. 10.09.2025.

³⁰ S.E.Eyyubova. **İslam Konfransı Təşkilatı beynəlxalq münasibətlər sistemində (1969-2007-ci illər).** Bakı, 2009, s.136.

³¹ Араслы Э. **Полвека на ближнем востоке.** Баку: “ЭЛМ”, 2012, с.129.

³² Şəhla Məmmədli. **Azərbaycan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi.** “Tarix, İnsan və Cəmiyyət” jurnalı, 2019, 2 (25), s.125-132.

lərdə tarixi və mədəni abidələrin məhv edilməsi” və “Azərbaycana iqtisadi yardım göstərilməsi” barədə sənədlər qəbul edilmişdir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan-İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı münasibətləri 30 ildən artıq müddətdə strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. Azərbaycan təşkilatın fəal üzvü kimi islam həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsinə töhfə verməklə yanaşı, müsəlman ölkələrinin maraqlarını beynəlxalq müstəvidə müdafiə edir, yeni təşəbbüslər irəli sürür və mühüm beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi həyata keçirir. Eyni zamanda, islamofobiya ilə mübarizə və Fələstin məsələsində ardıcıl və prinsipial mövqe nümayiş etdirir. 2026-cı ildə Azərbaycanın İƏT Parlament Assambleyasına sədrlik etməsi və D-8 İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv qəbul olunması ölkənin islam dünyasında artan nüfuzunun və beynəlxalq məsuliyyətinin daha da gücləndiyini göstərir.

Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı

Məlumat üçün bildirək ki, Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən etibarən Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının təsisçi üzvüdür. Təşkilatın 12 daimi (Bunlar Azərbaycan, Albaniya, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rumıniya, Rusiya, Serbiya, Türkiyə, Ukrayna, Yunanıstandır) və 17 müşahidəçi üzvü var. QDİƏT-in Baş Qərargahı İstanbul (Türkiyə) şəhərində yerləşir.³³ Bu təşkilat Qara dəniz regionunda iqtisadi əməkdaşlığı inkişaf etdirmək məqsədi ilə yaradılmış beynəlxalq təşkilatdır. QDİƏT-in əsas prioritet məqsədləri aşağıdakılardır.

- Qara dəniz regionunda iqtisadi əməkdaşlığı artırmaq.
- Ticarət, nəqliyyat, energetika, turizm və digər sahələrdə əlaqələri gücləndirmək.

- Regionda davamlı inkişaf və təhlükəsizliyi təmin etmək.

- Üzv ölkələr arasında siyasi və mədəni dialoqu dəstəkləmək.

Azərbaycan QDİƏT-in fəaliyyətində fəal iştirak edir. Xüsusilə enerji, gömrük, ətraf mühitin qorunması, nəqliyyat, ticarət, informasiya-kommunikasiya, elmi tədqiqat, texnologiyalar və bu kimi bir sıra sahələrdə, o cümlədən, əməkdaşlıq layihələrində mühüm rol oynayır.³⁴

Azərbaycanın QDİƏT-də iştirakı xüsusilə üç strateji amil ilə xarakterizə olunur:

Birincisi, geoiqtisadi mövqe; Azərbaycan Qara dəniz regionunu Xəzər hövzəsi və Mərkəzi Asiya ilə birləşdirən tranzit ölkə kimi çıxış edir. Bu baxımdan, ölkə nəqliyyat dəhlizlərinin formalaşmasında və enerji resurslarının daşınmasında mühüm rol oynayır.

³³ **Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzv dövlətlərinin nəqliyyat sahəsi üzrə nazirlər toplantısı keçirilib.** <https://mincom.gov.az/az/media/xeberler/415>. Müraciət tarixi:11.03.2025.

³⁴ **Qara Dəniz İƏT-ə üzv ölkələrlə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığa dair Az. Resp. XİN-lə yazışma. A.R. Dövlət Arxiv İdarəsi.** F.3189, siy.1, sax. vah.415, s.31.

İkincisi, enerji və infrastruktur əməkdaşlığı; Azərbaycan regional enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində fəal aktordur və bu sahədə QDİƏT çərçivəsində həyata keçirilən layihələrdə iştirak edir. Xüsusilə boru kəmərləri, logistika və enerji şəbəkələrinin integrasiyası ölkənin strateji prioritetlərinə uyğundur.

Üçüncüsü, institusional və sektorlararası əməkdaşlıq; Azərbaycan gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, ətraf mühitin qorunması, rəqəmsal iqtisadiyyat və elmi-texniki əməkdaşlıq kimi sahələrdə təşəbbüslərlə çıxış edir. Bu isə ölkənin yalnız tranzit mövqeyi deyil, həm də normativ və təşəbbüskar aktor kimi rolunu gücləndirir.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi

Azərbaycan və Müstəqil Dövlətlər Birliyi arasındakı münasibətlər, Azərbaycanın müstəqilliyini qazandığı 1991-ci ildən sonra formalaşmağa başlamışdır. MDB, keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarının bir hissəsi olan 12 dövlətin (Gürcüstan 2008-ci ildə ayrılmışdı) iştirakı ilə yaradılmış regional təşkilatdır. Azərbaycanın MDB-yə daxil olması parlamentin prezident səlahiyyətlərini Heydər Əliyevə verilməsi barədə qərarından sonra baş vermişdir. Azərbaycanın 21 dekabr 1991-ci il tarixli MDB-yə qoşulmaq haqqında qərarı 1993-cü ilin sentyabrında ratifikasiya edilmiş və MDB-nin tam hüquqlu üzvü olmuşdur³⁵.

Azərbaycan, MDB çərçivəsində digər üzv dövlətlərlə iqtisadi əlaqələrini daima inkişaf etdirməyə çalışmışdır. Belə ki, ticarət, nəqliyyat və energetika sahələrində əməkdaşlıq genişlənmiş, MDB daxili təhlükəsizlik məsələləri, o cümlədən terrorizm, təşkilatlı cinayətkarlıq və hərbi əməkdaşlıq kimi məsələlərin müzakirəsində fəal iştirak təmin edilmişdir.

MDB məkanında mövcud olan müxtəlif siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik maraqlarına baxmayaraq, MDB çərçivəsində əməkdaşlıq humanitar, mədəni və xüsusilə idman sahələrində davamlı xarakter daşmışdır. Bu baxımdan Azərbaycan həm təşkilat daxilində fəal iştirakını qoruyur, həm də müstəqil və çoxvektorlu xarici siyasət kursuna uyğun olaraq digər beynəlxalq platformalarla paralel əməkdaşlığı inkişaf etdirir. Bu yanaşmanın bariz nümunələrindən biri 2025-ci il sentyabrın 28-dən oktyabrın 8-dək Azərbaycanın 7 şəhərində keçirilmiş III MDB Oyunları olmuşdur. Yarışlarda 13 ölkədən 1600-dən çox idmançı 23 idman növü üzrə mübarizə aparmış, tədbir regional idman əməkdaşlığının inkişafına mühüm töhfə vermişdir. Oyunların keçirildiyi şəhərlər sırasında Gəncə, Şəki və Xankəndi kimi məkanların yer alması tədbirin həm coğrafi, həm də simvolik əhəmiyyətini artırmışdır. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Xankəndinin ev sahibliyi etməsi “normallaşma və milli birliyin yumşaq güc vasitəsilə nümayiş etdirilməsi” baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir.³⁶ Beləliklə, MDB çərçivəsində həyata keçirilən bu kimi tədbirlər göstərir ki, təşkilat daxilində mövcud ziddiyyətli maraqlara baxmayaraq Azərbaycan əməkdaşlığı daha çox praktiki və

³⁵ **Azərbaycan Respublikasının MDB-yə qoşulması haqqında. Milli Məclisin Arxiv Fondu.** F.2941, siy.№1, iş №155.

³⁶ **Nazrin Abdul. Baku's strategic diplomacy shines at CIS Summit in Dushanbe.** <https://www.azernews.az/analysis/248629.html>. Müraciət tarixi: 10.02.2026.

funksional sahələr – xüsusilə idman, mədəniyyət və humanitar istiqamətlər üzrə inkişaf etdirməklə regional integrasiyaya töhfə verir.

Beləliklə, Azərbaycan-MDB əlaqələri uzun bir dövrdə formalaşmış və ölkənin çoxvektorlu xarici siyasətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Təhlillər göstərir ki:

- Siyasi əməkdaşlıq yüksək səviyyədə davam edir, Azərbaycan MDB-nin bütün əsas tədbirlərində fəal iştirak edir.

- İqtisadi əlaqələr dinamik inkişaf etmiş və ticarət dövriyyəsi 2025-ci ildə 21% artaraq 4,7 milyard dollara çatmışdır.³⁷

- Nəqliyyat və logistika sahəsində əməkdaşlıq strateji əhəmiyyət kəsb edir. Şimal-Cənub və Şərq-Qərb dəhlizlərinin inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atılır.

- Təhlükəsizlik sahəsində terrorizm, ekstremizm və transmilli cinayətkarlıqla mübarizə üzrə birgə proqramlar həyata keçirilir.

- Humanitar və mədəni əməkdaşlıq MDB-nin tematik paytaxtları təşəbbüsü, III MDB Oyunları və könüllülük forumları kimi tədbirlərlə zənginləşir.

GUAM

Xüsusi qrup kimi təqdim edilən qurumlardan biri GUAM-dır (qısa dövrdə Özbəkistan da daxil olduğu üçün GUÖAM adlanırdı). Bu birlik 10 oktyabr 1997-ci ildə ABŞ və Qərbi Avropa dövlətlərinin dəstəyi ilə formalaşmışdır. Quruma Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova dövlətləri daxildir. 2005-ci ilin sonunda isə Gürcüstan və Ukraynanın təşəbbüsü ilə Baltik-Qara dəniz və Xəzər regionunda Demokratik Seçim Cəmiyyətini (və yaxud birliyi) yaratmaq təklifi irəli sürülmüşdü. DSC-in ilk forumu 2005-ci ilin avqust ayında Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna, Moldaviya, Litva, Latviya, Estoniya, Polşa, Makedoniya, Slovakiya, ABŞ, Avropa İttifaqı və ATƏT-in iştirakı ilə fəaliyyətə başlamışdı.³⁸ 23 may 2006-cı ildə Kiyevdə keçirilmiş Zirvə Görüşündə iştirakçı dövlətlərin dövlət başçılarının GUAM nizamnaməsini imzalamaları ilə GUAM təşkilat statusuna sahib olmuşdur.³⁹ Məsələ burasındadır ki, GUAM və DSC öz-özlüyündə o qədər də ciddi iqtisadi qurum statusu daşımasa da burada iki cütlüyü qeyd etmək lazımdır. Belə ki, Gürcüstanla Azərbaycanın bir tərəfdən, Ukrayna və Moldovanın digər tərəfdən kifayət qədər fəal ticarət əlaqələri var ki, bu da onların coğrafi yaxınlığından irəli gəlir. Ümumiyyətlə, istər GUAM və DSC, istərsə də maraqlı tərəf olan ABŞ cəhd edirlər ki, Xəzər regionunun karbohidrogen xammalının Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədən keçməklə nəqlini təmin etsinlər və özləri üçün strateji koridor yaratsınlar. Xatırladaq ki, Azərbaycan 2007-2008, 2012, 2016 və 2020-ci illərdə GUAM-da sədrlik etmişdir.

³⁷ **Further expansion of trade relations with CIS countries - priority for Azerbaijan, Ali Asadov says.** <https://en.vestikavkaza.ru/news/>. Müraciət tarixi: 10.02.2026.

³⁸ Mahir İbrahimov. **Xəzəryanı məkan geosiyasi rəqabət və geoiktisadi maraqlar zəminində. “Qafqazşünaslıq” elmi-nəzəri jurnal**, “Sirius Plus Ltd”, №1-(2), s.59.

³⁹ **Azərbaycan – Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat (GUAM)** <https://mfa.gov.az/az/category/regional-teskilatlar>. Müraciət tarixi. 27.02.2025.

GUAM və Demokratik Seçim Cəmiyyəti, klassik mənada dərin iqtisadi integrasiya qurumları deyildir. Onlar daha çox geosiyasi xarakterli, Qərb dəstəyi ilə formalaşmış, enerji və nəqliyyat dəhlizlərinin Qərb nəzarətinə keçməsinə hədəfləyən platformalardır. Bu qurumlar çərçivəsində real iqtisadi integrasiya yalnız ikitərəfli səviyyədə (Azərbaycan-Gürcüstan, Ukrayna-Moldova) və coğrafi yaxınlığa əsaslanan ticarətdə özünü göstərir. Ümumilikdə isə GUAM və DSC Avrasiya integrasiya proseslərini (Aİİ, MDB) tarazlaşdırmaq və Qərbin regionda mövcudluğunu gücləndirmək cəhdi kimi qiymətləndirilə bilər. Onların uzunmüddətli davamlılığı isə birbaşa enerji dəhlizlərinin reallaşmasından və Qərbin siyasi dəstəyinin intensivliyindən asılıdır.

Türk Dövlətləri Təşkilatı

XX əsrin 90-cı illərində müstəqillik əldə etdikdən sonra türk xalqları və türkdilli ölkələr arasında əməkdaşlığın bir çox sahələrində – ilk növbədə ortaq mədəniyyətin, adət-ənənələrin, tarixin, milli mənəvi dəyərlərin bərpası istiqamətində bir sıra müsbət addımlar atılmış, bu isə gələcək əlaqələr üçün perspektivlər açmışdır. Həmin dövrdə yaranan bir sıra səbəblər türkdilli dövlət rəhbərlərinin bir yerə toplanması zərurətini meydana çıxardı. Bu məqsədlə 1992-ci ildə Türkiyənin Baş naziri Süleyman Dəmirəl Azərbaycana və Mərkəzi Asiyanın türk dövlətlərinə səfəri zamanı türk dövlətləri rəhbərlərinin iştirakı ilə Zirvə toplantıları keçirmək təşəbbüsü ilə çıxış etmişdi. 1992-2001-ci illər aralığında yeddi toplantı keçirilmişdir.⁴⁰ 2002-ci ildə Aşqabadda keçirilmiş VIII Zirvə görüşündə dövlət başçıları 19 maddədən ibarət bəyannamə imzalamışlar. Türkdilli ölkələr arasında əlaqələrin ən yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyan zirvə toplantıları 1992-2010-cu illərdə davam etmiş və on zirvə görüşü keçirilmişdir. Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının 2009-cu ilin 3 oktyabr tarixində Naxçıvan şəhərində keçirilən Zirvə Görüşündə imzalanmış Naxçıvan Sazişinə əsasən 2012-ci ilin 1 noyabr tarixində Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası (TDƏŞ) yaradılmışdır. Türk Şurasının 2018-ci ildə keçirilən VI Zirvə toplantısında Macarıstan müşahidəçi üzv kimi qəbul edilmişdir. 2019-cu ildə Bakıda keçirilən VII sammitdə isə Özbəkistan Şurasının tamhüquqlu üzvü olmuşdur. Təşkilatın mənzil-qərargahı Türkiyənin İstanbul şəhərində yerləşir. Türk Şurasının loqosu və bayrağı 22 avqust 2012-ci ildə Bişkekdə keçirilən II Zirvə Toplantısı çərçivəsində Xarici İşlər Nazirləri Şurasının II Toplantısı öncəsi keçirilən mətbuat konfransında ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. Qeyd edək ki, loqo və bayraq üzv dövlətlərin milli bayraqlarının elementlərini ehtiva edir. O, Azərbaycan Respublikası bayrağının ulduzundan, Qazaxıstan Respublikası bayrağının mavi rəngindən, Qırğız Respublikası bayrağının günəşindən və Türkiyə Respublikası bayrağının ayparasından ibarətdir. Şuranın TÜRKSÖY, TÜRKPİA (Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası), Türk İş Dünyası Şurası, Türk Akademiyası, Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu, Türk Şurasının Birgə Ticarət və Sənaye Palatası kimi əlaqəli qurumları vardır. Şura həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf

⁴⁰ Sevinc Ruinten. **Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində (XX əsrin 90-cı illəri)**. Bakı, “Adiloğlu”, 2005, s.157-158.

Proqramı (UNİDO), ATƏT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və Ümumdünya Gömrük Təşkilatı kimi bir çox mühüm beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.⁴¹

2021-ci il noyabrın 12-də İstanbulda Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın ev sahibliyi ilə Demokratiya və Azadlıqlar Adasında “Rəqəmsal dövrdə yaşıl texnologiyalar və ağıllı şəhərlər” mövzusunda keçirilən VIII Zirvə Toplantısı bir çox əlamətdar görüşlərlə yadda qalmışdır. Sədrliyinin Azərbaycandan Türkiyəyə keçdiyi sammitdə Şuranın adı dəyişdirilərək “Türk Dövlətləri Təşkilatı” adlandırılmışdır. Təşkilatın perspektivdə nəzərdə tutulan “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” sənədinin qəbul edildiyi sammitdə Türkmənistan müşahidəçi üzv seçilmişdir.⁴²

Bu transformasiyanın məntiqi davamı olaraq, dörd il sonra – 2025-ci il 6-7 oktyabr tarixində Azərbaycanın ev sahibliyi ilə Qəbələ şəhərində “Regional Sülh və Təhlükəsizlik” mövzusunda Türk Dövlətləri Təşkilatının XII Zirvə Toplantısı keçirilmişdir.⁴³ Zirvə sonunda dövlət başçıları 121 bənddən ibarət Qəbələ Bəyannaməsi qəbul olunmuşdur. Qısaca desək, türk dövlətləri 2025-ci il Qəbələ Zirvəsində əməkdaşlığı yeni mərhələyə qaldırmaqla “TDT+” formatı təsis etmişlər.

Bununla yanaşı TÜRKSOY-un institusional imkanlarının gücləndirilməsi və Türk Akademiyası barədə razılaşmalar əldə edilmişdir. Yəni Zirvə çərçivəsində Türkmənistan həm Türk Akademiyasına, həm də Türk Mədəniyyəti və İrsi Fonduna üzv olmuşdur. Şimali Kipr Türk Respublikası isə Türk Akademiyasında müşahidəçi statusu əldə etmiş və gələcək üçün konkret planlar müəyyənləşdirilmişdir. Beləliklə, Qəbələ Bəyannaməsində xarici siyasət sahəsində həmrəylik və birgə fəaliyyət prinsipləri – xüsusilə, “Zəngəzur dəhlizi”nin və Azərbaycanla Naxçıvan arasında maneəsiz keçidin təmin olunması, işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulmasına dəstək Azərbaycanı; Çin-Qırğızıstan-Özbəkistan dəmir yolu xəttinin yaradılması, Əfqanıstanın təhlükəsizliyinə verilən önəm Türküstanı, Şimali Kiprin türk xalqı ilə həmrəyliyi və onun Türk dünyasının vacib hissəsi olduğunun vurğulanması ŞKTR-i, habelə Suriya məsələsində təhlükəsizlik, sabitlik və yenidənqurma işlərinə dəstək Türkiyəni razı salan məsələlər oldu.

Təhlil göstərir ki, təşkilat 1992-ci ildən başlayan zirvə toplantılarından 2009-cu il Naxçıvan Sazişinə, 2021-ci ildə TDƏŞ-in TDT-yə transformasiyasına və nəhayət 2025-ci il Qəbələ Zirvəsində “TDT+” formatının təsis edilməsində keyfiyyət təkamülü keçmişdir. Azərbaycan bu prosesdə təkcə iştirakçı deyil, həm də aparıcı qüvvə kimi çıxış edir. Təşkilat çərçivəsində əldə edilən ən mühüm nailiyyətlər bunlardır: “Zəngəzur dəhlizi” layihəsinin siyasi dəstəyi, işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpasına dəstək mexanizmlərinin yaradılması, Türk dünyasının vahid beynəlxalq subyekt kimi tanınması. Nəticə etibarilə TDT artıq sadəcə mədəni

⁴¹ Mahir İbrahimov. **Türk Devletleri Birliği Gerçeği ve İşbirliği Perspektifleri**. “Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi”. Cilt:9, s.207.

⁴² Mahir İbrahimov. **Türk dövlətlərinin yeni birlik modeli: tarix və gerçəklər**. “Azərbaycan tarixşünaslığı”, 2025. Cild (86) №1, ISSN 2523-4765, s.122-139.

⁴³ **The 12th Summit of the Organization of Turkic States Convened in Gabala. Azerbaijan**. <https://www.turkicstates.org/en>. Müraciət tarixi.29.10.2025.

əməkdaşlıq platforması deyil, həm də siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik məsələlərini əhatə edən hərtərəfli integrasiya mexanizminə çevrilmişdir.

Yeni geosiyasi təşəbbüslər və Azərbaycanın rolu
BRICS Azərbaycanın çoxvektorlu siyasətində

Son onilliklərin tarixi təcrübəsi 2006-cı ildən fəaliyyət göstərən BRICS-in də çoxtərəfli diplomatiyanın daha bir uğurlu modelinə çevrildiyini göstərir. Təşkilatın 2024-cü ildə Kazanda keçirilən sammitinə 36 ölkədən və 6 beynəlxalq təşkilatdan nümayəndə heyətlərinin, o cümlədən 22 dövlət başçısının, BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreşin qatılması sözügedən qurumun beynəlxalq çəkisini sərgiləyən amillər sırasındadır.⁴⁴

İlk dövrlərdə Braziliya, Rusiya, Hindistan, Çin, Cənubi Afrika Respublikasının, 2024-cü ilin əvvəlindən isə Misir, İran, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Efiopiyanın da üzv olduğu, digər bir çox ölkənin də getdikcə böyük maraq göstərdiyi BRICS-in əsas məqsədi dünyada güclər nisbətini balanslaşdırmaq olmuşdur. Qurumun qarşıya qoyduğu əsas vəzifələr sırasında isə coxqütblü dünya nizamını təşviq etməklə birqütblülüyn yaratdığı problemləri aradan qaldırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Kazanda keçirilən XVI BRICS sammitində iştirakı, ölkənin bu quruma göstərdiyi maraq Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlərdə çoxtərəflilik prinsipinin fəal tərəfdarı olmasından irəli gəlir. Aydın məsələdir ki, çoxtərəfli diplomatiya münaqişələrin sülh yolu ilə həllini və ümumi inkişaf məqsədlərinə çatmağı asanlaşdırır. Ona görə də BRICS-in gələcək tədbirlərində də iştirak, bu qurumla sıx əməkdaşlıq Azərbaycan üçün əhəmiyyətlidir və iqtisadi faydaları da çox böyük ola bilər. Çünki BRICS ölkələri dünya iqtisadiyyatının 28 faizini əhatə edir. Azərbaycanın BRICS-lə sıx əməkdaşlığı bu qrupun üzvləri ilə daha sıx ticarət və investisiya əlaqələrinin qurulmasına imkan verir. Xüsusilə enerji sahəsində potensial əməkdaşlıqlar ölkənin neft və qaz ixracının daha da genişləndirilməsi perspektivini yaradır. Onu qeyd edək ki, BRICS ölkələri geniş bazarlara malikdirlər. Azərbaycan bu ölkələrlə ticarət əlaqələrini genişləndirərək, öz ixrac məhsulları üçün yeni bazarlara çıxış əldə edə bilər. Xüsusilə kənd təsərrüfatı və qeyri-neft sektorunda inkişaf potensialı çox böyükdür. Ekspertlərin fikrincə, BRICS-in yaratdığı maliyyə institutlarının çevik maliyyə mexanizmləri vasitəsilə infrastruktur layihələri üçün maliyyə dəstəyi əldə etməkdə mümkündür. Bu imkanlar Azərbaycanın həyata keçirdiyi infrastruktur layihələrində, xüsusilə nəqliyyat və kommunikasiya sahələrində faydalı ola bilər. Qeyd etdiyimiz kimi BRICS qlobal maliyyə sistemində daha balanslı bir nizam yaratmaq üçün çalışır ki, bu da ölkələrin qlobal maliyyə sistemində sərbəst hərəkət etməsinə, iqtisadi sabitliyin artırılmasına kömək göstərir. Bu da Azərbaycanın xarici siyasi-iqtisadi maraqlarına uyğundur.

Beləliklə yarımbaşlığın təhlili göstərir ki, Azərbaycan qlobal güc mərkəzlərinin yerdəyişməsi şəraitində yeni platformalara integrasiyanı strateji prioritet kimi

⁴⁴ İradə Əliyeva. **Çoxtərəfli dünya nizamına doğru. “Azərbaycan” qəz.**, 2024, 27 oktyabr. № 237, s.3.

müəyyən etmişdir. BRICS-in 2024-cü ildə Kazan sammitində Azərbaycan prezidentinin iştirakı təsadüfi deyil – bu, ölkənin qərbyönlü integrasiya modellərinə alternativ və ya əlavə olaraq şərq və cənub istiqamətlərində də fəal mövqe tutmasının təzahürüdür.

Azərbaycan-Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı əlaqələri

Azərbaycan Respublikası ilə Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı (ŞƏT) arasında münasibətlər strateji tərəfdaşlıq perspektivləri, geosiyasi rəqabət və iqtisadi integrasiya kontekstində inkişaf etməkdədir. Azərbaycan ŞƏT ilə rəsmi əlaqələrini 2015-ci ildə dialoq tərəfdaşı statusu aldıqdan sonra qurmuşdur. 2016-cı ildə Pekində imzalanmış Anlaşma Memorandumu bu statusu rəsmiləşdirmişdir. Azərbaycanın ŞƏT-ə üzvlük ambisiyaları, xüsusilə 2024-cü ildə Çin ilə “Hərtərəfli Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Birgə Bəyannamə”nin qəbulundan sonra daha da aktuallaşmışdır.⁴⁵ 2025-ci il sentyabrında Tianjində keçirilən ŞƏT Zirvə toplantısında Hindistanın Azərbaycanın tam üzvlük müraciətinə veto qoyması geosiyasi rəqabətin mühüm göstəricisi olmuşdur. Beynəlxalq münasibətlər üzrə ekspertlər isə bu mövqeyi Hindistanın Pakistan və Çin ilə rəqabəti, həmçinin Ermənistan ilə hərbi-texniki əməkdaşlığı kontekstində izah edirlər. Rusiya amili də Azərbaycan-ŞƏT əlaqələrində mühüm rol oynayır. 2024-cü ilin dekabrında Rusiya HHM qüvvələri tərəfindən Azərbaycan səmşinin təyyarəsinin vurulması və 2025-ci il yayında iki Azərbaycan vətəndaşının Rusiya həbsxanasında ölümü ilə bağlı hadisələr ikitərəfli münasibətlərdə gərginlik yaratmış, bu da ŞƏT çərçivəsində əməkdaşlığa təsir göstərməmiş deyildir. Nəhayət təhlillərdən aydın olur ki, Azərbaycan nəqliyyat dəhlizləri və enerji təhlükəsizliyi sahəsindəki rolunu ŞƏT platformasında dəyərləndirir və ŞƏT-ə üzvlük ambisiyalarının onun xarici siyasətindəki şərqə doğru dönüşün mühüm göstəricisi olduğunu bəyan edir.

“İbrahim Sazişi” kontekstində Azərbaycan

Xatırladaq ki, ABŞ prezidenti Donald Trampın vasitəçiliyi ilə həyata keçirilən “İbrahim razılaşması” (Abraham Accords) 2020-2021-ci illərdə İsrailə BƏƏ, Bəhreyn, Sudan və Mərakeş arasında imzalanmış bir sazişdir.⁴⁶ Sazişin məqsədi diplomatik əlaqələrin qurulması, səfirliklərin açılması, birbaşa uçuşların bərpası və texnologiya, turizm kimi sahələrdə geniş əməkdaşlıqdan ibarət olsa da Tramp administrasiyası “Böyük Orta Şərq”in şərq seqmentində iqtisadi, siyasi və müdafiə əməkdaşlığına əsaslanan genişmiqyaslı strateji alyans formalaşdırmağı hədəfləyir. Son dövrlərdə beynəlxalq mediada Azərbaycan və Qazaxıstan kimi ölkələrin də bu saziş çərçivəsində tərəfdaşlıq imkanları müzakirə mövzusunə çevril-

⁴⁵ Ulviyya Shakin. **Growing role of Azerbaijan in SCO and regional integration efforts (Commentary).** <https://www.azernews.az/analysis/228198.html>. Müraciət tarixi: 14.02.2026.

⁴⁶ Yuri Kostenko, Vladimir Morozov. «Соглашения Авраама» и новая реальность в арабо-израильских отношениях. Вестник Томского государственного университета. 2024, июнь. №503. с.38-47.

mişdir. Hətta 7 noyabr 2025-ci ildə Vaşinqtonda keçirilən “C 5+1 forumu”nun ikinci zirvə görüşündə niyyətini açıq şəkildə ilk bəyan edən postsovet türk dövləti Qazaxıstan İbrahim Sazişinə qoşulacağını rəsmi və təntənəli şəkildə bildirmişdir.⁴⁷ Əgər Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə nəzər salsaq görürük ki, ölkə İbrahimi dinlərinin hamısı ilə əlaqəli şəkildə integrasiya prosesindən keçmişdir. Belə ki, bir vaxtlar Azərbaycanda dövlət səviyyəsində xristianlıq olmuş, əcdadlarımız olan Xəzər Xaqanlığı isə yəhudiliyi din kimi mənimsəmişdir. VII əsrdən başlayaraq Azərbaycanda İslam dəyərləri qəbul edilmişdir. Buradan belə nəticə əldə etmək olar ki, “İbrahim sazişi”nin mənimsənilməsi və sülhə xidmət etməsi üçün Azərbaycanda hər bir şərt – tarixi-ideoloji və mövcud xarici siyasət kontekstində zəmin vardır.

Məlumdur ki, Azərbaycan son üç onillik ərzində müsəlman dünyasında İsrailin ən etibarlı tərəfdaşlarından biri olmaqla yanaşı həm də regionun təhlükəsizlik arxitekturasındakı strateji əhəmiyyəti ilə də mühüm rol oynamışdır. “The Jerusalem Post” nəşri Azərbaycan Prezidentinin köməkçisi Hikmət Hacıyevin İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu ilə 2025-ci ilin 18 fevral tarixində baş tutan görüşünü regionun siyasətində “dönüş nöqtəsi” adlandırmışdır.⁴⁸ Bəzi tədqiqatçıların fikirlərinə görə Azərbaycanın Sazişə daxil edilməsi bu ölkənin cənub qövşündə ticarət arxitekturasını köklü şəkildə dəyişdirə bilər. Bildiyimiz kimi Azərbaycan Xəzər dənizi ilə Qara dəniz arasında mühüm tranzit qovşağıdır. Ölkənin Bakı limanı Orta dəhlizin (Trans-Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu) əsas elementidir. Bu qoşulma həm də Hindistan-Orta Şərq-Avropa dəhlizinin (IMEC) Orta dəhlizlə əlaqələndirilməsinə imkan yaradar. Nəticə isə Hindistandan Mərkəzi Asiyaya qədər uzanan vahid multi-modal dəhlizin formalaşması deməkdir. Amma belə bir dəhlizin formalaşdırılması Çinin “Bir kəmər, Bir yol” təşəbbüsünə iqtisadi-geosiyasi alternativin yaranması ehtimalını da ortaya qoyur.

Digər tərəfdən əgər “İbrahim Sazişi”nin məqsədinin yeni regional təhlükəsizlik arxitekturası yaratmaq olduğunu nəzərə alsaq, onda Azərbaycanın Rusiya, İran və Mərkəzi Asiya ilə qonşuluğu onu ABŞ-İsrail-Fars körfəzi təhlükəsizlik strukturunda vacib oyunçuya çevirir. Azərbaycan isə kibertəhlükəsizlik və süni intellekt sahəsində əməkdaşlıqda maraqlı ola bilər. ABŞ və İsrail süni intellektlə idarə olunan müdafiə sistemləri, kibertəhlükəsizlik və yüksək texnologiyalı müşahidə sahələrində liderdir ki, bu da Azərbaycanın daxili təhlükəsizliyi və kritik infrastrukturunun qorunmasına kömək edə bilər. Nəhayət nəzəri baxımdan götursək Azərbaycanın geosiyasi mövqeyindən, İsrailin müdafiə sahəsindəki təcrübəsindən, həmçinin ABŞ-ın iqtisadi və diplomatik gücündən istifadə edərək bu tərəfdaşlıq XXI əsrdə regional təhlükəsizlik və ticarətin əsas dayacağına çevrilə bilər. Lakin Qəzzada mövcud humanitar böhranın olduğu və İsrailin Fələstin dövlətini tanımaqdan imtina

⁴⁷ Vladimir (Ze'ev) Khanin. **Azerbaijan, Kazakhstan and the Abrahamic Accord.** <https://besacenter.org/>. Müraciət tarixi: 07.03.2026.

⁴⁸ **Azerbaijan's top adviser meets Netanyahu in Jerusalem to discuss strategic ties and potential Abraham Accords expansion.** <https://www.jpost.com/israel-news/article-842893>. Müraciət tarixi: 12.03.2025. **Gizli diplomatiyanın pərdəarxası: Azərbaycan İsrail və ABŞ-la nə planlaşdırır?** <https://pressklub.az/az/analitika/-325185-az>. Müraciət tarixi: 12.01.2025.

etdiyi müddətcə Azərbaycanın “İbrahim Sazişi”nə qoşulması məsələsi bir qədər mürəkkəbdir. Belə ki, 2023-cü il Qəzza müharibəsi minlərlə mülki vətəndaşın ölümünə və infrastrukturun dağılmasına səbəb olmuş, bu da bütün dünyada, o cümlədən Azərbaycanda güclü reaksiyalar doğurmuşdur. Ona görə də Azərbaycan bu mürəkkəb tarazlıq siyasətində nə İsrailə strateji tərəfdaşlığından imtina edir, nə də İslam dünyası ilə əlaqələrini və Türkiyə ilə müttəfiqliyini riskə atır.

“Sülh Şurası” və ABŞ ilə Strateji Xartiya

Qeyd edək 2026-cı ilin yanvarında Davosda Dünya İqtisadi Forumu çərçivəsində ABŞ Prezidenti Donald Trampın təşəbbüsü ilə yaradılmış “Sülh Şurası” (Board of Peace) ilkin olaraq Qəzza zolağında atəşkəs rejiminin təmin edilməsi və münaqişədən sonrakı sabitliyin qorunması məqsədi daşıyır. Azərbaycan bu təşəbbüsə qoşulan ilk dövlətlərdən biri olmuşdur. Ölkənin Xarici İşlər Nazirliyi 20 yanvar 2026-cı ildə verdiyi rəsmi açıqlamada ABŞ tərəfinin dəvətini qəbul etdiyini və “Sülh Şurası”nın təsisçi üzvü olmaq niyyətini bildirmişdir. Nazirliyin bəyanatında vurğulanır ki, Azərbaycan “beynəlxalq əməkdaşlığa, sülh və sabitliyə hər zaman olduğu kimi fəal töhfə verməyə hazırdır”.⁴⁹

Azərbaycanın “Sülh Şurası”na üzvlüyünün strateji əhəmiyyətini bir neçə aspektdən təhlil etmək olar:

- Azərbaycanın bu kimi qlobal təşəbbüslərdə iştirakı, onun Cənubi Qafqaz regionundan kənara çıxan beynəlxalq nüfuzunun tanınması kimi qiymətləndirilir.

- Digər tərəfdən Trampın dəvətinə “yox” demək və “Sülh Şurası”na üzvlükdən imtina strateji tərəfdaşlıq yolunda addımlayan iki ölkə arasındakı münasibətlərə mənfi təsir edər, indiki geosiyasi reallıqda Azərbaycanın maraqlarına zidd olardı.

- Azərbaycan həm də müxtəlif geosiyasi mərkəzlərlə balanslı münasibətlər saxlamaqla strateji çeviklik nümayiş etdirir. Aydınır ki, ABŞ prezidenti Sülh Şurasının Qəzzayla kifayətlənməsini istəmir. O və onun administrasiyasının Sülh Şurasının gələcəkdə BMT-ni əvəz edə biləcəyinə dair fikirləri də vardır. Azərbaycan isə super dövlət statusuna malik olan ABŞ-ın dünyanın yeni təhlükəsizlik arxitekturasını formalaşdırması prosesindən kənarda qalmamalıdır.

Haşiyə olaraq onu da qeyd edək ki, Azərbaycanın “Sülh Şurası”na qoşulmasından bir qədər sonra, 10 fevral 2026-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Xartiya imzalanmışdır.⁵⁰ Bu hadisə Azərbaycanın müasir tarixində mühüm siyasi hadisələrdən biri kimi dəyərləndirilir.

Beləliklə “Sülh Şurası”na təsisçi üzv kimi qoşulmaq və ABŞ ilə Strateji Tərəfdaşlıq Xartiyasını imzalamaq Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasətinin

⁴⁹ Azerbaijan accepts invitation to become a Founding Member State of Trump's Board of Peace. <https://en.apa.az/foreign-policy/>. Müraciət tarixi: 23.01.2026.

⁵⁰ Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Xartiya. <https://president.az/az/articles/view/71553>. Müraciət tarixi: 15.02.2026.

məntiqi davamı və keyfiyyətə yeni mərhələsidir. Bu addımlar aşağıdakı strateji nəticələri əks etdirir:

Birincisi, Azərbaycan global idarəetmə mexanizmlərinin transformasiyasında fəal iştirak etməklə, BMT kənarında formalaşan yeni təhlükəsizlik platformalarında da mövcudluğunu təmin edir. Bu, ölkənin beynəlxalq münasibətlərdə passiv benefisiar deyil, aktiv subyekt statusunu daha da möhkəmləndirir.

İkincisi, ABŞ ilə Strateji Xartiya Azərbaycanın Qərb dünyası ilə əlaqələrini yenidən institusional bazaya qoyur. Bu, AŞPA ilə münasibətlərdə yaranmış gərginlik fonunda xüsusilə əhəmiyyətlidir. Yəni Azərbaycan Avropa institutlarından asılı olmadan birbaşa ABŞ ilə strateji tərəfdaşlıq qurmaqla öz diplomatik manevr imkanlarını genişləndirir.

Üçüncüsü, bu addımlar Azərbaycanın “heç bir bloka qoşulmamaq” prinsipinə zidd deyil. Əksinə, ölkə müxtəlif geosiyasi mərkəzlərlə – Rusiya, Çin, Türkiyə, Avropa İttifaqı və indi də ABŞ ilə eyni vaxtda strateji münasibətlər qurmaqla özünün çoxvektorlu diplomatiyasını daha da təkmilləşdirir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanın bu təşəbbüslərə qoşulması onun global səviyədə tanınma, təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığı dərinləşdirmə və yeni dünya nizamının formalaşmasında fəal iştirak etmə kimi strateji məqsədlərinə xidmət edir. Bu, həm də ölkənin müstəqil xarici siyasət kursunu qoruyaraq dəyişən beynəlxalq münasibətlər konfigurasiyasına uyğunlaşmaq bacarığının bariz nümunəsidir.

Azərbaycanın integrasiya prosesinin dövrləşdirilməsi

Nəhayət, aparılan təhlilləri yekunlaşdıraraq Azərbaycanın global və regional təşkilatlarla siyasi integrasiya prosesini aşağıdakı tarixi inkişaf mərhələlərinə bölə bilərik:

I mərhələ (1991-1993): Müstəqilliyin tanınılması, ilk beynəlxalq təşkilatlara üzvlük (BMT, ATƏT, İslam Konfransı Təşkilatı, MDB).

II mərhələ (1993-2003): Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə strateji tərəfdaşlıqların qurulması (NATO “Sülh Naminə Tərəfdaşlıq”, Avropa Şurasına üzvlük).

III mərhələ (2003-2019): Çoxvektorlu siyasətin institusional inkişafı, enerji təhlükəsizliyi layihələri, Türk Şurasının təməli.

IV mərhələ (2020-2022): İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yeni geosiyasi realıq, Qoşulmama Hərəkatına sədrlik.

V mərhələ (2023-2026): Minsk Qrupunun ləğvi, COP 29-a ev sahibliyi, D-8 üzvlüyü, “Sülh Şurası”na qoşulma, ABŞ ilə Strateji Xartiya – keyfiyyətə yeni integrasiya mərhələsi.

Görünən odur ki, Azərbaycanın siyasi integrasiyası təkcə üzvlük formaları ilə deyil, həm də beynəlxalq təşkilatlarda liderlik, global təşəbbüslərdə iştirak, strateji sazişlər imzalama, təhlükəsizlik arxitekturasında rol oynama kimi keyfiyyət göstəriciləri ilə xarakterizə olunur. Ölkə müstəqil xarici siyasət kursunu qorumaqla yanaşı, müxtəlif geosiyasi mərkəzlərlə balanslaşdırılmış münasibətlər saxlayaraq beynəlxalq münasibətlər sisteminə dərinlən integrasiya etmişdir.

Nəticə

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra həyata keçirdiyi çoxvektorlu və balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu ölkənin qlobal və regional təşkilatlarla uğurlu inteqrasiyasını təmin etmişdir. Tədqiqat göstərir ki, Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sisteminə inteqrasiyası bir neçə mühüm mərhələdən keçmiş və hər bir mərhələdə dövlətin milli maraqları prioritet olaraq qorunmuşdur. Qlobal və regional təşkilatlara inteqrasiya Azərbaycan üçün həm strateji qalxan, həm də iqtisadi mühərrik rolunu oynamışdır. Bu prosesin əsas əhəmiyyətini və strateji uğurlarını iki istiqamətdə ümumiləşdirmək olar:

1. Milli təhlükəsizlik üçün əhəmiyyəti;

- Suverenliyin beynəlxalq təminatı istiqamətində BMT və ATƏT kimi qlobal platformalar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün beynəlxalq hüquq müstəvisində tanınmasını və qorunmasını təmin edir. 44 günlük müharibədən sonra Azərbaycanın xarici siyasəti yeni regional reallıqların beynəlxalq səviyyədə qəbul edilməsinə yönəlib.

- Kollektiv təhlükəsizlik və müdafiəyə əsaslanan Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) və Şuşa Bəyannaməsi kimi regional formatlar ölkəyə hərbi-siyasi dəstək verir və xarici təhdidlərə qarşı dayanıqlılığını artırır.

- Diplomatik balansı təmin etməklə Qoşulmama Hərəkatındakı liderlik Azərbaycanın böyük güclər arasındakı rəqabətdə neytrallığını qorumasına və strateji muxtariyyətini gücləndirməsinə kömək edir.

- Regional sabitliyə töhfə olaraq MDB və ŞƏT kimi qurumlarda iştirak terrorizm və separatizmlə mübarizədə regional əməkdaşlığı asanlaşdırır.

2. İqtisadi inkişaf üçün əhəmiyyəti;

- Azərbaycanın tranzit və logistik qovşaqda yerləşməsi “Orta dəhliz” layihəsi çərçivəsində TDT ilə inteqrasiya ölkəni Asiya və Avropa arasında mühüm nəqliyyat mərkəzinə çevirir, bu da qeyri-neft sektorunun gəlirlərini artırır.

- Yeni bazarlara çıxışda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və son dövrlərdə üzv olduğu D-8 (İnkişaf etməkdə olan səkkiz ölkə) təşkilatı Azərbaycanın ixrac bazarlarını genişləndirir və xarici investisiya axınını sürətləndirir.

- Enerji təhlükəsizliyi kontekstində Beynəlxalq enerji təşkilatları ilə əməkdaşlıq Azərbaycanın Avropanın enerji xəritəsindəki strateji rolunu möhkəmləndirir.

- Maliyyə və texniki dəstək almaqla BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları (məsələn, UNIDO, SPECA) ilə əməkdaşlıq sənayenin modernləşdirilməsi və davamlı inkişaf layihələrinin maliyyələşdirilməsinə imkan yaradır.

Gələcəkdə Azərbaycanın “Zəngəzur dəhlizi” (TRİPP) layihəsinin reallaşdırılması, “yaşıl enerji” keçidi strategiyası, habelə “D-8”, “ŞƏT” və “Sülh Şurası” və bu kimi digər təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi istiqamətində atacağı addımlar ölkənin beynəlxalq mövqelərinin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir. Azərbaycanın qlobal və regional təşkilatlarla inteqrasiya təcrübəsi postsovet məkanı dövlətləri üçün nümunəvi model olmaqla yanaşı, beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsində kiçik və orta inkişaf səviyyəli dövlətlərin adaptiv strategiyalarının öyrənilməsi baxımından da mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI – REFERENCES

1. **Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf məqsədləri.** <https://azerbaijan.un.org/az>. Müraciət tarixi. 24.12.25.
2. **Azərbaycan-NATO əməkdaşlığının icmalı.** <https://nato-pfp.mfa.gov.az/az/category> / Müraciət tarixi: 15.02.2026.
3. **Azərbaycan Respublikasının MDB-yə qoşulması haqqında.** Milli Məclisin Arxivi. F.2941, siy. №1, iş №155.
4. **Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Xartiya.** <https://president.az/az/articles/view/71553>. Müraciət tarixi: 15.02.2026.
5. **Azərbaycan Respublikası XİN-lə İƏT ölkələri arasında yazışmalara dair.** A.R. Dövlət Arxiv İdarəsi. F.3189, siy.№1, sax. vah. №382, s.151.
6. **Bağırılı, Musa. Azərbaycanın xarici siyasətində TDT-nin strateji rolu.** “Respublika” qəz., 2025, 23 may. №106.-s.6.
7. **BMT Azərbaycanda.** <https://azerbaijan.un.org/az/about/about-the-un>. Müraciət tarixi. 20.12.25.
8. **Dadaşova, R. “Beynəlxalq münasibətlərin müasir problemləri və BMT”.** Bakı, 2012. “Təknur” nəşriyyatı. 186 s.
9. **Eyyubova, S.E. İslam Konfransı Təşkilatı beynəlxalq münasibətlər sistemində (1969-2007-ci illər).** Bakı, 2009. 174 s.
10. **Əliyev, H. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin andiçmə mərasimində nitq. 10 oktyabr 1993-cü il. Müstəqilliyimiz əbədidir. I kitab.** Bakı, 1997, 615 s.
11. **Əliyeva, İ. Çoxtərəfli dünya nizamına doğru.** “Azərbaycan” qəz., 2024, 27 oktyabr. №237, s.3.
12. **Gizli diplomatiyanın pərdə arxası: Azərbaycan İsrail və ABŞ-la nə planlaşdırır?** <https://pressklub.az/az/analitika/325185-az>. Müraciət tarixi: 12.01.2025.
13. **İbrahimov, Mahir. Türk dövlətlərinin yeni birlik modeli: tarix və gerçəklər.** “Azərbaycan tarixşünaslığı”, 2025, Cild (86) №1, s.122-139.
14. **İbrahimov, M. Türk Devletleri Birliğı Gerçəğı ve İşbirliğı Perspektifleri.** “Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi”. Cilt:9, s.195-212.
15. **İbrahimov, M. Xəzəryanı məkan geosiyasi rəqabət və geoiqtisadi maraqlar zəminində. “Qafqazşünaslıq” elmi-nəzəri jurnal, “Sirius Plus Ltd”, №1-(2), s.54-64.**
16. **İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT).** <https://mfa.gov.az/az/category/beynelxalq-teskilatlar> / Müraciət tarixi. 10.03.2025.
17. **Qara Dəniz İƏT-ə üzv ölkələrilə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığa dair Azərbaycan Respublikası XİN ilə yazışma. A.R. Dövlət Arxiv İdarəsi. Fond 3189, siy.1, sax. vah. 415, s.31.**
18. **Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzv dövlətlərinin nəqliyyat sahəsi üzrə nazirlər toplantısı keçirilib.** <https://mincom.gov.az/az/media/xeberler/> Müraciət tarixi: 11.03.2025.

19. Qasımlı, Musa. **Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi / Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. I hissə.** Bakı, “Mütərcim” nəş., 2015, 648 s.
20. Qasımlı, Musa. **Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi / Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): 2 hissədə. II hissə.** Bakı “Mütərcim” nəş., 2015, 520 s.
21. **Qoşulmama Hərəkatı (QH).** <https://mfa.gov.az/az/category/beynelxalq-teskilatlar> / Müraciət tarixi: 15.02.2026.
22. Məmmədli, Şəhla **Azərbaycan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi. “Tarix, İnsan və Cəmiyyət” jurnalı**, 2019, 2 (25), s.125-132.
23. Məmmədov, Novruz. **Xarici siyasətin Azərbaycan modeli. Məqalələrdən seçmələr (1997-2011).** Bakı, Çarşıoğlu, 2012, 412 s.
24. Məmmədov, Novruz. **Xarici siyasət: Reallıqlar və gələcəyə baxış.** Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2013, 264 s.
25. Mustafazadə, Tofiq. **XVIII-XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanın beynəlxalq siyasi münasibətləri (tarixi öçerklər).** Bakı, “Avropa” nəşriyyatı, 2021, 544 s.
26. Nəsimov, Elşən. **ABŞ və Türkiyənin Qafqaz geosiyasi regionunda strateji maraqları və Azərbaycan Respublikası.** Bakı, “Çıraq” Nəşriyyatı, 2006, 314 s.
27. Ruinten, Sevinc. **Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində (XX əsrin 90-cı illəri).** Bakı, “Adiloğlu”, 2005, 236 s.
28. Rüstəmov, Ə. **Azərbaycan-Qoşulmama Hərəkatı: İlham Əliyev liderliyi və beynəlxalq ədalət. “Xalq” qəzeti**, 2023, 6 iyul. №138, s.1, 6.
29. Zeynallı, Lətif. **Azərbaycanın D-8 üzvlüyü regionun iqtisadi dinamikasını dəyişəcək.**<https://ereforms.gov.az/az/ekspert-yazilari>/Müraciət tarixi: 14.01.25.
30. Аббасбејли, А., Аббасбејли, Э. **Гейдар Алиев и мировая политика.** Баку, Азернешр, 1997, 328 с.
31. Араслы Э. **Полвека на ближнем востоке.** Баку: “ЭЛМ”, 2012. 631 с.
32. Жилцов, С.С., Зонн, И.С., Ушков, А.М. **Геополитика Каспийского региона.** Москва: Междунар. Отношения, 2003, 280 с.
33. Kostenko, Yuri, Morozov, Vladimir. **«Соглашения Авраама» и новая реальность в арабо-израильских отношениях.** Вестник Томского государственного университета. 2024. №503, с.37-52.
34. Симония, А.А. **От Бандунгской конференции к председательству в АСЕАН: Долгий путь Мьянмы к возрождению активной внешней политики. «Юго-Восточная Азия: Актуальные проблемы развития», выпуск XXVI (№26, 2015), с.93-113.**
35. Abdul, Nazrin. **Baku's strategic diplomacy shines at CIS Summit in Dushanbe.** <https://www.azernews.az/analysis/248629.html>. Müraciət tarixi: 10.02.2026.
36. **Azerbaijan and the Council of Europe: a return through the back door?** <https://neweasterneurope.eu/2025/04/16/>. Müraciət tarixi. 10.02.2026.
37. **Azerbaijan MFA issues statement on OIC.** <https://en.azvision.az/news/152446/> / Müraciət tarixi. 10.09.2025.

38. **Azerbaijan accepts invitation to become a Founding Member State of Trump's Board of Peace.** <https://en.apa.az/foreign-policy/> Müraciət tarixi: 23.01.2026.
39. **Further expansion of trade relations with CIS countries – priority for Azerbaijan, Ali Asadov says.** <https://en.vestikavkaza.ru/news>. Müraciət tarixi: 10.02.2026.
40. Jim, Nichol. **Armenia, Azerbaijan and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interest.** Congressional Research Service, April 9, 2009. 36 p.
41. Khanin (Ze'ev), Vladimir. **Azerbaijan, Kazakhstan and the Abrahamic Accord.** <https://besacenter.org>. Müraciət tarixi: 07.03.2026.
42. **OSCE ends Minsk process, raising concerns over rights of Artsakh Armenians.** <https://armenianweekly.com/2025/09/07>. Müraciət tarixi. 11.02.2026.
43. **President Ilham Aliyev's diplomatic success – Azerbaijan to host future EPC Summit.** <https://www.dhapress.com/en/news/world/24891>. Müraciət tarixi. 14.02.2026.
44. **Shahin, Ulviyya. Growing role of Azerbaijan in SCO and regional integration efforts (Commentary).** <https://www.azernews.az/analysis/228198.html>. Müraciət tarixi: 14.02.2026.
45. Shamilzade, Elmaddin. **Opinion: “Europe’s ‘golden reserve’?” – Azerbaijan ousted from PACE but remains a strategic partner.** <https://jam-news.net>. Müraciət tarixi. 12.02.2026.
46. **The 12th Summit of the Organization of Turkic States Convened in Gabala.** Azerbaijan. <https://www.turkicstates.org/en>. Müraciət tarixi.29.10.2025.

MÜƏLLİF HAQQINDA MƏLUMAT – INFORMATION ABOUT THE
AUTHOR

İbrahimov Mahir Nadir oğlu – tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu. Azərbaycan, Bakı	İbrahimov Mahir Nadir – doctor of Philosophy in history, associate professor. A.A.Bakikhanov Institute of History and Ethnology, ANAS, Azerbaijan, Baku
---	---